

A NÉMET BIRODALOM ÉS MAGYARORSZÁG PERSONÁLIS UNIÓJA 1410—1439.

1410. szept. 20 án, a Majna melletti Frankfurtban, a Német Birodalom választóinak egy része: Werner trieri érsek, Lajos pfalzi őrgróf és a brandenburgi szavazat leadásával megbízott Frigyes nürnbergi várgróf „minen herren den konig von Ungern“ választották római királlyá „... és megkérdezik nyilvánosan Friderich várgróf uramat, vajjon a római birodalmat urának, a magyar királynak részére és annak nevében elfogadná-e és vajjon erre hatalma volna-e? Várgróf uram pedig mondá, hogy erre külön hatalma volna és nyílt levélje és pecsétje a magyar királytól. És felolvas vala nyilvánosan egy hatalmazó levelet német nyelven, amelyben ez csakugyan megírva vala“.¹

E választás — bár a többi választófejedelmek csak később s hosszabb huza-vona után csatlakoztak Zsigmondhoz² — mindkét állam szempontjából igen nagy fontosságú volt. Jogilag ugyan a Német Birodalom és Magyarország, melyek eddig semmiféle közjogi viszonyban nem állottak egymással,³ csupán csak ugyanazon fizikai személy, mint közös

¹ „und also hiessen die herren alle dri eindrechtlich uberluet uffinlich sagen, daz sie minen herren den konig von Ungern zu Romschem konige gekorn hetten. und liessen da minen herren burggrave Friderich uffinlich fregen, obe er sich des Romschen richs von sins herren wegen des koniges von Ungern und in sime namen annemen wulte und obe er des icht macht hette? da sprach min herre der burggrave, er hette des sunderlich macht und uffen brieft und ingesigel des koniges von Ungern, und ließ da einen machtbrief in dutsch uffinlich lesen, darinne daz eigentlich begriffen waz.“ Deutsche Reichstagsakten 7, 41 skk. Az itt említett megbízólevél ki van adva: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung Erg. Bd. V.

² A. Kaufmann: Die Wahl König Sigmunds. Mitteilungen d. Ver. für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Bd. 17. (auch Diss. Göttingen 1879.) — L. Quidde: Kg. Sigmund und das Deutsche Reich von 1410 bis 1419. (I. Diss. Göttingen 1881.) — Th. Lindner: Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern. Bd. 2. 1893. — Hóman-Szekfü: Magyar történet III. 239—240. l.

³ Ezt a kérdést részletesen tárgyalja: Récsi Emil: Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fenállott. Bp. 1861. 151—52. Továbbá: J. Bryce: The holy Roman empire. 1864 ill. 1904. (Magyarul Balogh Ármin ford.: A római szent Birodalom 1903. 196 skk.

uralkodó alá kerültek, tehát mai fogalmak szerint: tisztán csak personális unióba jutottak,⁴ a gyakorlati élet azonban azon határozatlan államszemlélet és fejletlen kormányzati viszonyok következtében, melyet még a késő középkor is felmutat, lényegesen más eredményeket produkált.

A középkori államhatalom az uralkodó személyén nyugszik. A törvényhozás productumai királyi privilegium alakjában jelennek meg s az uralkodó a végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmat is személyesen gyakorolja. A legkisebb intézkedések még a középkor vége felé is, „ad mandatum domini imperatoris” vagy „de commissione propria domini regis” expediáltatnak s a legfőbb bírói széken nem egyszer látjuk ülni az uralkodót. E legfőbb hatalom gyakorlásában ugyan, a középkor vége felé mindinkább igénybe veszi azokat, akiket közvetlen környezetében talál, udvara főbb tisztviselőit s familiarisait, de ezek közül csak kevés jut még önálló szerepre, a legtöbb csak „ad hoc” megbízatás, „durante nostro beneplacito”, az illető akkor is az uralkodó nevében intézkedik s csak neki tartozik felelőséggel.⁵

A személyes kormányzattal s különösen az államháztartás dominális jellegével függ össze, hogy a királyok udvara mozgó udvar, mely felváltva az ország különböző részein tartózkodik, hogy ott a kormányzati teendőket, amelyek a localis közigazgatás erejét meghaladják, különösen pedig a legfelsőbb igazságszolgáltatás ügyeit elintézzze s az államháztartás súlypontját képező királyi birtokok kezelését ellenőrizze. Egerszersmind így fedezi az udvari és az állami kormányzat költségeit a szétszórtan fekvő királyi dominiumokból s a ius descensus jogán nyert természetbeni productumokból, melyekhez még csak csekély mértékben járul a központi kormányzat kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele, a pénzadó.⁶

A kormányzat személyes jellege különösen akkor szembetűnő, ha egy uralkodó egyszerre több ország sceptrumát tartja kezében. Ilyenkor nemcsak az összes állam összes kormányzati ágainak lesz ugyanaz a személy a kiinduló pontja, hanem a különböző államok primitív kormányzatszervei is teljesen összekuszálódnak. Az uralkodó a vele feudális vagy familiaris viszonyban levő s különböző államból való udvari embereket vegyesen használja országai ügyeinek intézésében. Másrésztől azonban az állami igazgatás képviselője, az udvar még nagyobb területet kénytelen

⁴ A perszonális unió fogalmára lásd Jellinek: Allgemeine Staatslehre. 5. Aufl. Berlin 1929. 750 skk.

⁵ V. ö. K. Eckermann: Studien zur Geschichte des monarchischen Gedankens im 15. Jh. (Abh. zur mittleren und neueren Geschichte. Heft 73.)

⁶ V. ö. Noglisch: Das Finanzwesen des Deutschen Reiches unter K. Sigmund. (Jhb. f. NÖ. und Stat. III. F. 21. Bd. 1901.)

beutazni, de feladatát így sem tudja mindig betölteni.⁷

Ilyen körülmények között az az államjogi viszony, mely egyrészt a három pápa és három császár korát élő Szent Római Birodalom, másrészt a török világhatalom által fenyegetett Magyarország között azáltal, hogy mindkét államnak ugyanaz a fizikai személy lett fejévé, 1410. szept. 10-én létrejött: többet jelentett, mint tisztán történeti esetlegességet. Mert ámbár — ami a personális unió legfőbb kriteriuma — mindkét állam megtartotta úgy a törvényhozás és az általános kormányzat,⁸ mint az igazságszolgáltatás terén⁹ teljes önállóságát s ezek gyakorlására közös szervek nem jöttek létre, mégis mivel az 1410 után elkövetkező három évtized alatt, a római királynak és császárnak hosszú éveket kellett tölteni a Szent Római Birodalom területén kívül, Magyarországon, a magyar királynak még gyakrabban s még hosszabb időt a Római Biroda-

⁷ "... Sacri Romani imperii gubernationem, quam libentissime ubique locorum personaliter ageremus, nisi diversarum occupationum, pro quibus ad utilitatem fidelium per regiones varias frequenter distrahimur multiplicitas obviaret..." mondja Zsigmond már kevéssel megválasztása után (1411. jan. 24. Bécsi Haus-, Hof-, und Staatsarchiv).

⁸ A birodalmi kancellária 15. századi viszonyaira a következő munkák szolgálnak alapul: Th. Lindner: *Das Urkundenwesen Karl IV. und seiner Nachfolger*. Innsbruck 1882. — Ugyanő: *Beiträge zur Diplomatik der Luxemburgischen Periode*. *Archivalische Zeitschrift* IX. (1884) 168—192. (Mindkettő sok tévedéssel.) — Továbbá: Noordijk: *Untersuchungen auf dem Gebiete der kaiserlichen Kanzleisprache im XV. Jahrhundert*. (Diss. Amsterdam.) Gouda 1925. — Ezenkívül kéziratban használtam Erich Forstreiter-nek a bécsi egyetemen 1925-ben benyújtott értekezését: *Die deutsche Reichskanzlei und deren Nebenzkanzleien unter Kaiser Sigmund von Luxemburg*. (Das Kanzleipersonal und deren Organisation.) Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Reichskanzlei im späteren Mittelalter. Szerzőjének azon lekötelező szívességéért, mellyel e munka értékes eredményeit megismernem engedte, ez úton is köszönetet mondok. Forstreiter munkájának egy részét különben kiadta a *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich XXI. évfolyamában*: Simon Amman von Asparn. (Ein Niederösterreicher als Notar in der deutschen Reichskanzlei Kaiser Sigmunds von Luxemburg.) — Legfontosabb segédeszköz azonban, úgy a Zsigmondkori kancellária, mint általában az egész állami élet megismerésére, az a két-köteles regesta mű, melyet mint a „Regesta imperii” XI. részét W. Altmann adott ki: *Die Urkunden Kaiser Sigmunds*. Innsbruck 1896—97. — s melyet a következőkben Altmann vagy A. rövidítéssel s a regesta sorszámának kitételével fogunk idézni. A Zsigmondkori tanács viszonyai, úgy a német, mint a magyar irodalomban teljesen feldolgozatlanok. Általános tájékozódásul I. V. Samonek: *Kronrat und Reichsherrschaft im XIII—XIV. Jh.* Leipzig 1911. ill. Hajnik I.: *Egyetemes európai jogtörténet a középkor kezdetétől a francia forradalomig*. Bp. 1899. A magyar fejlődés szempontjából Szentpétery I.: *Magyar oklevéltan*. Bp. 1930. 172. skk. és: *A kancelláriai jegyzetek Anjoukori okleveles gyakorlatunkban*, (Károlyi emlékkönyv 1933. 471 skk.)

⁹ Erre nézve I. Franklin: *Das Reichshofgericht im Mittelalter I—II. 1867—69.*, továbbá J. Lechner: *Reichshofgericht und kgl. Kammergericht im XV. Jh.* (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 7.) A magyar fejlődésre nézve lásd Hajnik Imre alapvető tanulmányát: *A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában*. (Ért. a tört. tud. k. XV. k. 18.)

lom s idegen államok területén, az akkori primitív államszervezet s azon nagy nehézségek folytán, mellyel a távolság problémája járt, mindkét állam életében oly változásokat okozott, melyek nem egyszer túlhaladták az uralkodó közös voltából eredő viszonyt. Az uralkodó személyén (persona) keresztül az intézmények (res) is találkoztak, a personális unió áthajolt a reális unió felé, hogy azután, a külső ok megszűntével, ismét visszatérjen a régi keretekbe. A következőkben e különös közjogi viszony hullámzásait fogjuk megrajzolni és pedig először azokat a viszonyokat, amelyeket az 1410-ben létrejött államunió a Német Birodalom életében eredményezett, majd pedig azokat a számra nézve is nagyobb változásokat, amelyek e fontos államjogi alakulat révén Magyarország állami életében felléptek.

I.

Az unió és a Német Birodalom.

A német és magyar állam között, a fentebb látott hasonlóságok dacára is, lényeges különbségek voltak. A német királyi hatalom, még ha azt a császárkoronázás betetőzte is, alapjában véve kevés konkrét tartalommal rendelkezett. Ha talán a 15. században még nem is mondhatjuk el azt, amit J. J. Moser a 18. századról mond, hogy a német császár „keines Schuhes breit Land und Leute hat noch ein Land in seinem Namen regieret wird, noch er die Einkünfte daraus ziehet”,¹ mégis igaz az, hogy a német császár hatalma a territoriumoknak a 14. század folyamán történt gyors megerősödése folytán (melyek az önálló iurisdictio után az általános kormányzat s az adóügy tekintetében is függetlenítették magukat a birodalomtól), jóval mögötte állott a magyar királynak, amely egy emberöltővel később alapul szolgálhatott egy Hunyadi Mátyás birodalmának.

Az uniónak a Német Birodalomra való hatásában (éppúgy mint Magyarországra való következményeiben is) bizonyos periódusok figyelhetők meg. E hatás intenzitása legnagyobb volt azokban az években, amikor Zsigmond a Birodalmon kívül az unió másik államában, Magyarországon tartózkodott s legkisebb akkor, amikor visszatért a Birodalomba, míg Magyarországot illetőleg, mint látni fogjuk, a viszony éppen fordítva volt.

Ez az eset huzamosabb időre háromszor állott elő. Először köz-

¹ Fritz Hartung: Deutsche Verfassungsgeschichte vom 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart. (Grundriss der Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Aloys Meister, Reihe II. Abteilung 4.) 1914. 3. sikk.

vetlenül a választás után, amikor Zsigmond, mint magyar király természetesen Magyarországon tartózkodott s utána még két évig ott is maradt,² másodsorban a konstanzi zsinat befejezése után 1419-ben³ s végül harmadszor a cseh királyság megszerzése után, amikor Zsigmond — kisebb hadjáratoktól eltekintve — 1422—1430-ig, tehát teljes hét esztendeig Magyarországon volt.⁴

A német királynak az unió által okozott többszöri magyarországi tartózkodása elsősorban a kormányzó hatalom gyakorlásának módjára és körülményeire volt hatással. Míg ugyanis a törvényhozás és igazságszolgáltatás gyakorlását Zsigmond a fenti esetekben rendszerint felfüggesztette (a Reichsvicar-i intézmény e tekintetben nem sokat jelentett),⁵ addig a fontosabb kormányzati ügyeket külföldről is állandóan intézte s így — az államszervezetnek azon személyi és territorialis strukturája következtében, melyet a fentebbiekben vázoltunk, — nem egyszer előfordult, hogy a Szent Római Birodalom feje, aki eredetileg mégis csak magyar király volt, a német állam különböző szerveit nem tudta mindenben elválasztani a magyartól.

Zsigmondnak német királlyá választása után körülbelül félévig nem volt birodalmi kancelláriája. Azon első okleveleket, melyeket a választás előtt (1410. aug. 5-ről és 6-ról Budáról keltezve) különböző német fejedelmekhez és városokhoz küldött s melyek megválasztása esetére bizonyos ígéretekkel tartalmaztak,⁶ bár azokat Frigyes nürnbergi várgróf is megerősítette, mint magyar király bocsátotta ki a szokott címmel és a magyar felségi pecsét alatt,⁷ aminthogy szintén a magyar kancelláriából kelt ama felhatalmazás is (uffen briefe und ingesigel des koniges von Ungern), amellyel Zsigmond Frigyes várgróftól a választás elfogadásával

² Altmann 14—380.

³ Altmann 3813—3937.

⁴ Altmann 5396—7707.

⁵ V. ö. J. Aachbach: Geschichte Kaiser Sigmunds II. 388, III. 156 skk.

⁶ Altmann 1—5, 9.

⁷ "...orkond dicz brifes vorsigelt mit unser kuniglichen majestat ingesigel. das alles der hochgeborn furste her Friderich burggraff zu Nurmberg unser liber oheim umb unser fleissiger begerung willen mit uns versprochen und auch disen briff mit uns vorsigelt hat. des alles wir burggraff Friderich obgenannt uns auch also erkennen ane alle geverde und haben dorumbe zu des obgenannten unsers gnedigen herren des kunigs von Ungern ingesigel unser eigen ingesigel an disen briff tun hencken..." Deutsche Reichstagsakten I. 18. = Altmann 1—2. Hasonló: Deutsche Reichstagsakten 7, 19, 20, 24 = Altmann 3, 5, s ugyanott 7, 22 = Altmann 9. A müncheni Bayerisches Geheimes Staatsarchiv szives közlése szerint az ott őrzött példányokon (Altmann 1, 3, 9) található magyar királyi pecsét azonos azzal, amelyet Posse: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige, Bd. II. Tafel 14. Nro. 1. alatt közöl.

megbízta.⁸ S ez a helyzet megmaradt a választás után is. Így pl. az a levél, melyet 1411. jan. 12-én, tehát az 1410. évi szept. 10. után több mint négy hónap múlva „Sygimund von gots gnaden Romischer konig zu allen ziten“ Werner trieri érseknek küldött,⁹ még magyar pecsét alatt kelt¹⁰ s bizonyos György alkancellár jegyezte ellen (Ad mandatum domini regis Georgius vicecancellarius), aki valószínűleg azonos azzal a György préposttal, akit mint a magyar titkos cancellaria alkancellárját ismertünk meg.¹¹ Sőt mikor nem sokkal később elkészült a birodalmi titkos pecsét,¹² egyideig ezt is György alkancellár,¹³ majd pedig bizonyos Petrus de Wlaschim kezelte,¹⁴ aki bár cseh származású ember volt, de valószínűleg szintén a magyar cancelláriához tartozott,¹⁵ aminthogy az okleveleket is még mindig a magyar cancelláriában állították ki s a magyar regisztrumkönyvekbe vezették.¹⁶

Fontosabbak voltak azonban azok a kapcsolatok, amelyek a birodalmi cancellaria megalakulása után¹⁷ jöttek létre. Mert ámbár Zsigmond

⁸ V. ö. bevezetés 1. jegyzet.

⁹ Deutsche Reichstagsakten 7, 53. (Altmann 14).

¹⁰ „...datum Bude sub sigillo regnorum nostrorum Ungarie etc. 12. die januarii anno eorundem 22 Romanorum vero primo.“

¹¹ V. ö. Lindner: Das Urkundenwesen Karls IV. und seiner Nachfolger, 34. l.

¹² Posse i. m. Bd. II. Tafel 13, 4. Legelőszőr Zsigmondnak 1411. jan. 24-én Budán kelt oklevelén található „...presentium sub nostro regio sigillo testimonio litterarum.“ (Bécsi Staatsarchiv) Altmann 28.

¹³ „Ad mandatum (de mandato) domini regis Georgius vicecancellarius“ olvasható Zsigmondnak fentemlített 1411. jan. 12-iki oklevelén kívül, mely magyar pecséttel volt megerősítve, még a következőkön: 1411. jan. 21. Altmann 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 27; jan. 28: Altmann 28.

¹⁴ „Ad mandatum (de mandato) domini regis Petrus de Wlaschim olvasható egy ízben már György idejében, 1411. jan. 21: Altmann 26. a többi mind utána 1411. jan. 31: u. o. 30.; febr. 17.: u. o. 31.; ápr. 19. u. o. 32.; május 4.: u. o. 33, 34, 35.

¹⁵ Noordijk i. m. 16. lásd még Lukcsics cikkét: Uski János. (Századok 1908.)

¹⁶ Két 1411. május 4-én kelt oklevelén, melyet Petrus de Wlaschim jegyzett ellen, ez áll: R^{ta}. (Altmann 34–35.) Mivel Zsigmond első regisztrumkönyvében (bécsi Staatsarchiv E registrum), melyet Johannes Kirchen kezdett meg, a legrégebb bejegyzés 1411. júl. 3-ról való, kétségtelen, hogy ezek a magyar regisztrumkönyvben regisztráltak, (V. ö. Noordijk i. m. 11. l.) éppúgy, mint Zsigmondnak választása előtt kibocsátott fentebb idézett oklevelei is, melyeken hasonló jel olvasható. A magyar cancellaria ezirányú gyakorlatára lásd Hajnik: A királyi könyvek a vegyesházbeli királyok korszakában. (Ak. ért. a tört. t. k. VIII. kötet 3.)

¹⁷ A külön birodalmi cancellaria megalakulása a birodalmi cancellaria első proto-notariusának, Johannes Kirchen-nek megjelenésétől számítható. Petrus Wlaschim utoljára 1411. május 4-én szerepel Budán, Johannes Kirchen pedig először 1411. jún. 30-án szintén Budán és pedig több oklevelén. (Altmann, 39, 42, 43.) Közben 1411. jún. 14-én Zsigmond Temesvározt ad ki egy oklevelet (eredelije a bécsi Staatsarchivban) mely birodalmi ügyben, birodalmi titkos pecsét alatt kelt s szokatlan módon nincs alatta cancellariai aláírás. Úgy látszik, hogy ekkor történtek bizonyos változások. Zsigmond „cancelláriáját“ először júl. 3-án említi (Altmann 44.), s e napról való a legrégebb regisztrált oklevél is.

azt a tervet, mely kezdetben, úgy látszik felmerült, hogy a birodalmi pécseteket a magyar főkancellárra, a különben német származású (von Alben)¹⁸ Eberhard püspökre bizza s így a két állam legfőbb szerveit egy kézben egyesíti, bizonyos okokból elvetette:¹⁹ mégis az egész kormányzatra nagy fontosságú intézkedést tett azáltal, hogy a birodalmi kancelláriát, mely századok óta a mainzi püspökséghez kapcsolódott,²⁰ 1411 nyarán a magyar egyház fejére, Kanizsai János esztergomi érsekre bízta,²¹ akit így akart kárpótolni a magyar főkancellári méltóságért, amely viszont a 14. század vége óta mindinkább az esztergomi érseki székhöz kapcsolódott,²² amelytől azonban öt korábbi viszálykodásaik közben, 1402-ben megfosztotta.²³

Ez az intézkedés ugyan — mivel a középkor az állampolgárság fogalmát nem ismerte s az „országlakókban” csupán az uralkodó alattvalóit (fideles) látta,²⁴ — önmagában nem lett volna feltűnő s mivel Kanizsai Jánosnak nyilvánvalóan csak a cím kellett s az ügyek intézésében nem is akart résztvenni, valószínűleg fontosabb következményekkel nem is járt volna: azonban e személyes motivumból származó ki-nevezésnek egy másik, szintén személyes motivumból származó következménye is lett, amennyiben az új főkancellár, az akkori idők familiaris szokása szerint, 1411 végén saját egyházi emberét, János esztergomi pré-

¹⁸ Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten. Forstreiter i. m.

¹⁹ Ez látszik egy — egyébként dátum és aláírás nélkül való — levélből, melyet H. Heimpel tett közzé nemrégiben. („Aus der Kanzlei Kaiser Sigmunds.“ Archiv für Urkundenforschung 1931. 110—180.) „Insuper innotescat vestre reverendissime paternitati, quod iam in instanti fecit complere sigillum maiestatis imperialis astantibus domino cardinali, prelati baronibus ac militibus in stuba majori ac dominus Zagrabiensis capiendo sigillum et in sinu reponendo dicebat ridiculose ad me: O, dominus tuus abscidit michi guttur! Et tandem eadem regia maiestas in quadam cyrotheca illud sigillando cum signeto suo in presentia prelatorum et barorum tradidit ad manus meas sub tanta custodia, ut reservarem vestre reverendissime paternitati.“ (I. h. 148—150. lap.) Heimpel föllevése, hogy e levél 1412. június 25. és július vége között keletkezett és hogy azt egy „kancelláriai tisztviselő” írta Kanizsai János érsekhez, igen helyesnek látszik, a levélíró személye azonban közelebről is meghatározható, amennyiben az általános helyzetből következtetve, ez kétségtelenül János prépost alkancellár, akiről a következőkben még szólni fogunk, amint-hogy ő írta a Heimpel által i. h. 179. l. alatt közölt levelet is. (V. ö. 32. jegyzet.)

²⁰ Seeliger: Erzkanzler und Reichskanzleien. Innsbruck 1889.

²¹ Mint római kancellár először 1411. júl. 8-án említetik Zsigmond egy Budán kelt oklevelén a tanúorban (Altmann 58).

²² Szentpétery: Magyar oklevéltan. 163. lap.

²³ Ugyanott 166. lap.

²⁴ V. ö. Váczy Péter: A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon. Bp. 1932. (Minerva-könyvtár XL.) 37. skk.

postot nevezte ki alkancellárjává,²⁶ s ezzel az ujonnan megalakult birodalmi kancellária több esztendőre magyar befolyás alá került.

János esztergomi prépost ugyanis — bár már öregedő ember volt²⁶ — teljes eréllyel kezdett az ügyek intézéséhez, amelyeket teljesen maga vezetett.²⁷ Különösen növekedett azonban szerepe Zsigmondnak Magyarországból való távozása után. Míg ugyanis Kanizsai János, mint Zsigmond helytartója továbbra is Magyarországon maradt, addig János prépost, aki mindkét pecsétet önállóan kezéhez kapta,²⁸ végigkísérte Zsigmondot utazásaiban, Felső-Olaszországban, Aachenben és Konstanzban²⁹ s intézte a legfontosabb ügyek expediálását.³⁰ Úgyhogy az emberek előtt, akiknek a római király kancelláriájában valami ügyük volt, úgy tűnt föl, hogy ő a király főkancellárja: „... ein probst, der in der kantzley oberster canzler war...” jegyezték fel róla több helyen is.³¹

Őt azonban, az öregedő magyar főpapot, aki urával az esztergomi érsekkel állandó összeköttetést tartott fenn,³² bizonyos körök ez előkelő állásban nem szívesen látták s megindult ellene az áskálódás és intrika, amiben a korai renaissance császári udvarában valóban a tökéletességig vitték.³³ „Unum supplico tociens replicando — írja János prépost az urá-

²⁶ Nevével először 1411. dec. 10-én találkozunk, amikor is ő írja alá a Magyarország és Lengyelország közti szerződést: „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani.” Altmann 150. Életére lásd Lukcsics József fentebb idézett cikkét; Uski János. Továbbá: Forstreiter i. m.

²⁶ V. ö. XV. századi pápák oklevelei. I. 18. lap. 49. szám.

²⁷ V. ö. Altmann 206, 243 stb.

²⁸ Bizonyítja Frankfurt város követének 1414. szept. 2-án kelt levele: „...der gñand ist probst Johann vogenannt, der auch die maiestat und ingesigel hat.” Janssen, Frankfurter Reichskorr. I. 261. Titkos pecséttel vannak megerősítve pl. Zsigmond következő oklevelei: 1413. márc. 10. Útine, 1415. ápr. 11. Konstanz, 1417. márc. 23. Konstanz. Felső-gível: 1413. június 27. Trident (Presentium sub nostre maiestatis sigillo testimonio litterarum. — Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani vicecancellarius etc.) Valamennyi oklevél a bécsi Staatsarchivban.

²⁹ V. ö. Altmann 546, 861, 870, 1310, 1342, 1942, 2417, 2544 stb.

³⁰ Ő írta alá pl. azt az oklevelet, amellyel Zsigmond az addig általa viselt brandenburgi őgrófságot és birodalmi főkamaraesi méltóságot Hohenzollern Frigyes nürnbergi várgrófnak adományozta (Fejér X. 5. 574) s ő jegyezte ellen 1415. ápr. 8-án azt a Huss ellen irányuló intézkedést, amellyel Zsigmond a konstanzi zsinat összes jelenlevőinek menedéklevelét érvénytelennek nyilvánította (Palacky: Documenta oss. Johannis Hus vitam... illustrantia. 543.)

³¹ Noordijk i. m. 13. Forstreiter i. m.

³² „Etsi hactenus cessavit meus calamus in scribendo usquequaque de felicibus successibus regie et reginalis maiestatum et de aliis occurrentibus, supplico humillime michi propitius indulgeri, quia non ex negligentia seu torpore, sed potius aliquamdiu a curia regia propter mei absentiam de mandato regio factam circa quosdam principes electores occupatus hoc evenit” olvassuk egy — H. Heimpel által, fentebb idézett helyen (19. jegyzet) 173. lapon kiadott dátum és aláírás nélküli levélben, melyet küldője „Reverendissimo

nak — ut saltim iam dignemini de innata benignitate mei misereri et eripere me de laborinto michi intollerabili, quia angustie michi sunt undique et quid faciam, ignoro.”³⁴ Az eredmény végül is az lett, hogy János érsek, aki Zsigmondot 1416-ban Aachenben, majd 1417-ben Konstanzban személyesen is felkereste,³⁵ 1417-ben a birodalmi kancelláriának eddigi közvetett (prépostja útján gyakorolt) vezetéséről is lemondott s bár a summus cancellarius címet továbbra is megtartotta,³⁶ hozzájárult ahhoz, hogy a birodalmi kancellária tényleges vezetését „cancellarius” címmel a Hohenlohe családból való György passauai püspök vegye át,³⁷ aki valószínűleg a pecsétet is megszerezte.³⁸ György püspök befolyása ettől kezdve növekedett, úgyhogy mikor János prépost nem sok idő múlva 1417. dec. 30-án Konstanzban meghalt,³⁹ nem is neveztek ki új alkancellárt, hanem György egyedül vállalta a vezetését.⁴⁰ Mikor azután János prépost halála után pár hónap múlva (1418. május 1.) János érsek is elköltözött az élők sorából,⁴¹ jóidőre teljesen megszűnt a magyar befolyás a birodalmi kancelláriában.

A birodalmi és a magyar kancellária közti kapcsolatoknak azonban második periódusa következett be, amikor Zsigmond a konstanzi zsinat befejezése s a cseh királyság megszerzése után hosszabb ideig (1423—1430.)

in Christo patri et domino, domin Johanni archiepiscopo Strigoniensi, primati et apostolice sedis legato necnon imperialis aule summo cancellario ac regni Hungarie gubernatori et vicario generali, domino suo gratiosissimo” címzett. Hogy e levelet János prépost írta, az annak tartalmából, valamint a fentebb idézett hasonló situációt mutató levéllel való egybevetésből — kétségtelen. Heimpel szerint e levél 1414 vége felé íratott.

³³ V. ö. Enea Sylvio írását „De miseria curialium” 1444-ből (Fontes rerum Austriacarum stb.), ki mint Ill. Frigyes secretarius, az egészet tapasztalatból ismerte.

³⁴ Archiv für Urkundenforschung 1931. 137. l. A levél előbbi részében ez áll: „Verrum reverendissime pater et domine mi benignissime, non arbitrator esse phas vestre reverendissime paternitati scribere inconvenientia vel ficmenta et a veritate discrepantia et vereor loqui, quia multa et multa sunt, que honorabilis profecto vir dominus Jacobus, prepositus Boznensis, lator presentium, de singulis plenius informatus vestre reverendissime paternitati, michi nota et que sibi patent, recitabit.”

³⁵ Deutsche Reichstagsakten, VII. 311. Ulrich von Richental 99.

³⁶ Zsigmondak egy 1417. dec. 13-án kiadott magyar királyi oklevelében, mellyel János érseket, mint az ország helytartóját, a királyi jövedelmekről nyugtatja, ez áll: „...reverendissimus in Christo pater dominus archiepiscopus Strigoniensis aule nostre Romano regie supremus cancellarius.” Temesvármegye és Temesvárváros okl. 540.

³⁷ Legelőször 1417. szept. 1-én fordul elő „Per dominum Georgum episcopum Pataviensem cancellarium Johannes Kirchen.” Altmann 2540.

³⁸ János prépost ugyanis továbbra is alkancellár maradt.

³⁹ V. ö. Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten. Továbbá: XV. századbéli pápák oklevelei I. 67. lap. 109. szám. Forstreiter i. m.

⁴⁰ V. ö. Altmann 3282, 3325, 4035, 4039 stb.

⁴¹ Eubel: Hierarchia I. 2. 464—465.

Magyarországon tartózkodott. Ezen idő alatt történt ugyanis, hogy a birodalmi kancellária vezetésétől betegsége miatt visszavonult,⁴² majd kévéssel később meg is halt György passauai püspök⁴³ s ekkor Zsigmond, aki mint láttuk, már német királysága kezdetén kísérletet tett arra, hogy a birodalmi és a magyar kancellárságot egy kézben egyesítse, most végrehajtotta e centralizációt, amennyiben 1423. őszén János zágrábi püspököt, Eberhard püspöknek testvérét s úgy a püspökségben, mint a magyar kancellárságban utódát,⁴⁴ nevezte ki a birodalmi kancellária fejevé,⁴⁵ sőt a birodalmi kancellársággal együtt még ráruházta a cseh kancellári tisztelet is,⁴⁶ melyet úgy látszik már György püspök is viselt.

Igy János püspök — aki amellet etajt s úgy látszik e centralizációval kapcsolatban a magyar titkos pecsétet is elnyerte,⁴⁷ sőt azonkívül 1421 óta még királynéi kancellár is volt⁴⁸ — tisztán külső körülmények folytán, anélkül, hogy a közjogi helyzet megváltozott volna, elérte azt, ami bátyjának nem sikerült: a birodalmi és a magyar kancellária (éspedig annak mindkét osztálya) egy évtizedre (1423—1433.)⁴⁹ közös vezetés alá került, sőt a magyar kancellárnak sikerült elnyernie a personális unió immár harmadik tagjának, a cseh királyságnak legfőbb tisztét is. S e

⁴² Utolsó kancelláriai szereplése 1423. jul. 17. Altsohl. Altmann 5570.

⁴³ Halála napja: aug. 8.

⁴⁴ Származásáról lásd Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten. Zágrábi püspök, 1421. febr. 26. óta, mint magyar főkancellár először 1421. okt. 18. óta szerepel. (Szentpétery: Magyar oklevéltan 166. l.)

⁴⁵ E tisztségre a legelső adat 1423. jul. 28.-ról való. (Ad mandatum domini regis Johannes episcopus Zagrabienensis cancellarius: Altmann 5573.) tehát azt még György püspök életében elfoglalta.

⁴⁶ Cseh kancellárságára először csak 1426-ból van adat Zsigmond egy oklevelében, melyben felesége Borbála részére, bizonyos morvaországi birtokokról szóló adományát megerősíti: „...in cuius rei memoriam et efficax testimonium presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis autentici sigilli nostri simplicis, quo videlicet ut rex Bohemie ultimur munimine roboratas. Datum per manus reverendi in deo patris domini Johannis episcopi Zagrabienensis aule nostre et eiusdem reginalis maiestatis eximii cancellarii fidelis nostri dilecti.” (Bécsi Staatsarchiv, Altmann 6710). Valószínű azonban, hogy ezt is már 1423-ban elnyerte.

⁴⁷ Hajnik szerint (Magyar bírósági szervezet és perjog 59. lap.) Pálóczi Mátyus és Imre a titkos kancellárságot 1423-ig viselték s valóban 1424. márc. 30. Zsigmond egyik oklevelében Pálóczi Máté már nem nevezetik titkos kancellárnak. (Altmann 5832.) János püspök titkos kancellárságára lásd: Tkalčic, Monumenta historica liberae regiae civ. Zagrabiae II. 64.

⁴⁸ Szentpétery: Magyar Oklevéltan 166. l.

⁴⁹ H. Bresslau szerint (Handbuch der Urkundenlehre I. 533.) János püspök 1423—1432. volt birodalmi kancellár. Mivel azonban Zsigmond utódját Schlick Gáspárt csak 1433. május 31.-én nevezte ki birodalmi kancellárrá (Altmann 9436), kétségtelen, hogy János püspök, miként a magyar kancellárságot, úgy ezt a tisztét is, 1433. márc. 14. bekövetkezett haláláig (Tkalčic I. h. II. 72.) állandóan viselte.

külső körülmény, az uralkodó tartózkodási helye határozta meg e közösség további sorsát is. Azon hét esztendő alatt, melyet Zsigmond Magyarországon töltött, János püspök valóban személyesen vezette úgy a magyar, mint a birodalmi és a cseh kancelláriát is. „Datum per manus reverendi in Chr. patris Johannis episcopi Zagrabiensis aule nostre summi et secretarii cancellarii” mondják e tájt a magyar (és a cseh) királyi oklevelek,⁵⁰ „Ad mandatum domini regis Johannes episcopus Zagrabiensis cancellarius” olvasható ugyanekkor az aláírás a birodalmi kancellária fontosabb kiadványain.⁵¹ Mikor Zsigmond 1430 őszén ismét elhagyta Magyarországot: a közös vezetés is egyszerre megszűnt. János püspök ugyan elkísérte a birodalmi kancelláriát Aachenig, ahol még több oklevél kelt az ő keze által,⁵² onnan azonban visszatért Magyarországra,⁵³ a vezetést teljesen átengedvén az alkancellárnak, Schlick Gáspárnak, aki etájt már Zsigmond kormányában nagy befolyásnak örvendett.⁵⁴ Mikor azután 1433 tavaszán János püspök meghalt,⁵⁵ végleg megszűnt minden kapcsolat a két ország legfőbb kormánysszerve között.

A másik terület, ahol Zsigmond magyar királysága a birodalmi kormányzatra hatását érezte: a birodalmi tanács munkája volt.

A birodalmi tanács munkájában még kevesebb volt a szervezetség, mint a kancelláriában. Az ügyek intézésében itt sem voltak valami tárgyi reszortok, hanem a tanács tagjai elsősorban azokat az ügyeket intézték, melyek az ő territoriumukkal valami kapcsolatban állottak. Így például Zsigmond német tanácsosai közül Frigyes nürnbergi várgróf, majd brandenburgi őgróf és birodalmi főkamrás rendszerint Nürnberg és Brandenburg, valamint az azokkal kapcsolatban álló territoriumok (Lüneburg, Német Lovagrend) és a bambergi püspökség ügyeit intézte,⁵⁶ Lajos öttinzeni gróf a Dunamenti territoriumok ügyeiben volt relator,⁵⁷ Pappenheim marschall Isny város ügyeit szorgalmazta stb.⁵⁸

Különösen feltűnő ez azoknál a tanácsosoknál, akik csak akkor jelentek meg a királyi udvarban, mikor az éppen az ő területükön uta-

⁵⁰ Fejér X. 6. 670, 677, 695, 713, 724 stb.

⁵¹ Altmann 5573, 5630 skk., 5911 stb.

⁵² Pl. Altmann 7875. 8276.

⁵³ Lásd. pl. Fejér X. 7. 436, valamint Tkalčić i. m. II. 72.

⁵⁴ Noordijk. i. m. 20, I.

⁵⁵ V. ö. a 49. jegyzettel.

⁵⁶ Nürnbergi ügy: A 1319, 2506, 2693 stb. Brandenburgi: Fejér X. 5 144. Lüneburgi: u. o. 2602. Német lovagrend: u. o. 1412. Bamberg: u. o. 2572. (A nürnbergi várgrófok és a bambergi püspökség közti viszonyra az előbbi időkre nézve v. ö. Paul Schöffel: Das Urkundenwesen der Bischöfe von Bamberg im 13. Jahrhundert. Erlangen, 1929. 26—28. I.) V. ö. Altmann 3920 skk.

⁵⁷ Altmann 2460, 2461.

⁵⁸ Altmann 2812, 2821, 2827, 3078, 7951, 8311.

zott át s miután elintézték az őket és territoriumokat illető ügyeket, ismét elmaradtak. 1414. okt. 15-én Heilbronnban Zsigmond parancsot ad egy speieri polgár ügyében: „Ad relationem domini Spirensis et Friderici burgravii Nurenbergensis.“⁵⁹ 1418. aug. 4-én „zu des marggr. Baden“ Johann von Landesperg-nek nemességet és cimert adományoz: „Per dominum Bernhardum marchionem de Baden.“⁶⁰ 1421. ápr. 23-án Olmüczben megígéri a városnak, hogy tartozását Szent Mihály napjáig megfizeti: „Per dominum Johannem episcopum Olomucensem.“⁶¹ 1434. júl. 31-én Ulmban Paul von Aresing-et, Ernő és Vilmos bajor herceg kamarását, valamint ennek testvérét megerősíti birodalmi hűbérükben: „Relator dux Vilhelmus“⁶² stb.

Igy azután Zsigmond változatos uralkodása alatt, aki hol Londonban, hol pedig a kontinens másik felén, Brassóban vagy Galambócznál tartózkodott, nem egyszer előfordult, hogy valamely birodalmi vonatkozású ügy intézésénél nem volt éppen jelen egyetlen birodalmi tanácsos sem s így — ámbár az ügy teljesen szabályosan a birodalmi kancellária által s a birodalmi pecsét alatt expediáltatott — annak referálását valamelyik magyar tanácsos végezte, akik közül, mint később látni fogjuk, a magyar közjogi felfogás következtében, mindig kellett valakinek az udvarban tartózkodni.

Ilyen eset, amikor birodalmi ügyben magyar tanácsos volt a relator, általában is gyakran előfordult (1415. május 18-án Zsigmond Konstanzban Lajos bajor herceg ügyében Garai Miklós nádor relatiojára intézkedik: Per dominum Nicolaum de Gara comitem palatinum regni Hungariae. Iodocus Rőt canonicus Basiliensis.⁶³ — 1417. szept. 4-én szintén Konstanzban a cseh klérus ügyében András kalocsai érsek rendel el egy mandatumot: Per dominum Archiepiscopum Colocensem Johannes de Strigonio prepositus et vicecancellarius,⁶⁴ rendszeresebben azonban mégis akkor tűnik fel, amikor Zsigmond a birodalom területét elhagyva, Magyarországra vonul. Így például: 1421. május 22-én Trencsénben a német lovagrendnek szóló mandatumot a magyar tárnokmester és egy német tanácsos közösen rendelik el: Ad mandatum domini regis referente magistro thavarnicorum et Johanne de Swyhow. Michael canonicus Pragensis.⁶⁵ — 1424. jun. 12-én Budán Zsigmond Nicolaus Volrat pápai abbreviator Perényi Miklós magyar udvarmester relatiojára veszi fel familiarisai közé: Ad relationem Nicolai de Peren marescalci

⁵⁹ U. o. 1257.

⁶⁰ U. o. 3394.

⁶¹ U. o. 4514.

⁶² U. o. 10648.

⁶³ Altmann 1692.

⁶⁴ Altmann 2544.

⁶⁵ Altmann 4534.

Franciscus.⁶⁶ — 1426. aug. 1-én szintén Budán a pisai Bartholomäus Franchi fiainak kiváltsága ügyében János veszprémi püspök (azelőtt magyar alkancellár) intézkedik: Ad mandatum domini regis domino Iohanne episcopo Vesprimiensi referente.⁶⁷ — 1430. Pozsonyban, mikor Zsigmond Hadamar von Laber-t szolgálatába fogadta, Rozgonyi István volt a relator: Ad mandatum domini regis domino Steffano de Rozgon referente. Caspar.⁶⁸ — Pár nap mulva pedig Georg Rynharten hasonló ügyében Hédervári Lőrinc: Ad mandatum domini regis domino Laurentio Ederwar referente. Caspar.⁶⁹

E tekintetben különösen nevezetes Zsigmond állandó jogtudós tanácsosainak szerepe, akik (mint Benedek székesfehérvári s János pécsi prépost, avagy a világi rendű Csapi László) mint a király bizalmasai s olykor kancelláriai tisztségek viselői is, jóformán minden megkötöttség nélkül intézkedtek úgy a magyar, mint a birodalmi ügyekben. Így például Benedek prépost a birodalmi kancelláriában relator 1415-ben s 1417-ben Konstanzban,⁷⁰ János prépost szintén 1417-ben Konstanzban,⁷¹ Csapi László 1430-ban Nürnbergben⁷² stb. Sőt nem egyszer még alacsonyabb rangú személyek is játszottak hasonló szerepet, így például Noffry Lénárt udvari katona (később magyar királyi tricesimator), aki nem egyszer szerepel relatorként nemcsak a magyar, hanem a német okleveleken is.⁷³

Végül a harmadik terület, ahol Zsigmond magyar királysága a birodalomban befolyását érezte, inkább csak technikai jellegű volt, de bizonyos fokig szintén voltak közjogi vonatkozásai s ez abban állott, hogy Zsigmond olykor birodalmi ügyben kiadott oklevélre a birodalmi pe-

⁶⁶ Altmann 5890.

⁶⁷ Altmann 6707.

⁶⁸ Altmann 7625.

⁶⁹ Altmann 7641.

⁷⁰ 1415: Ad relationem domini Benedicti prepositi Albensis. Johannes Gersse. (Altmann 1691.) — 1417: Ad relationem domini Benedicti prepositi Alberegalis. Johannes Kirchen. (Altmann 2205.) Ugyancsak 1417: Ad relationem domini Benedicti Alberegalis prepositi etc. Johannes Kirchen. (Altmann 2401.) Magyar ügyekben szerepel 1421: Relatio domini Benedicti prepositi ecclesie Alberegalis etc. (Temes vm. oklt. 570.) — 1424: Relatio domini Benedicti prepositi Albensis. Lásd még Hazai okmánytár VII. 446.

⁷¹ Referente preposito Quinqueecclesiensi etc. Johannes Kirchen. Altmann 2742.

⁷² Altmann 7851.

⁷³ Magyar okleveleken: 1419. Pozsony: Commissio propria domini regis Leonardo Noffry de Peliske referente. (Zichy okmt. VIII. 387.) — 1430. Pozsony: Relatio Leonardi Noffry de Peliske (Soproni oklt. I. 3. 6.) — Német okleveleken: 1427. Rosenau: „Rex L. Noffri. Caspar.” (Altmann 6944.) — 1430. Bécs: „Ad relationem Leonardi Noffer. Rex. Caspar.” (Altmann 7725.) — 1430. Nürnberg: „Rex. Ladislao de Chap et Leonardo Noffer referentibus. (Altmann 7851.) — 1433. Róma: „Relator Leonardus Noffry. P. Kalde.” (Altmann 9590.)

csét (*sigillum imperiale*)⁷⁴ helyett magyar királyi pecsétjét (*sigillum regale, sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur*)⁷⁵ tétette. Ez nemcsak olyankor fordult elő, amikor — mint láttuk — 1411 elején még egyik birodalmi pecsét sem készült el s így György alkancellár néhányszor a magyar titkos pecsétet volt kénytelen használni,⁷⁶ hanem a későbbi években is többször volt rá példa és pedig rendszerint olyankor, amikor (Zsigmond magyarországi tartózkodása alatt) a birodalmi pecsétet őrző kancellár valami okból távol volt az udvarból. Így pl. 1412. okt. 2-án Budán a német lovagrend nagymesterének küldött levelét a magyar (titkos?) pecséttel erősíti meg: „Quas propter absentiam sigilli nostri imperialis, sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, fecimus consignari.”⁷⁷ 1428-ban — János püspök közös kancellársága idején — egy Óbudán kelt s Halberstadt város részére szóló birodalmi oklevél szintén a magyar pecsét alatt kelt: „wan wir unser und des richs insigel die zeit nicht by uns hedden.”⁷⁸ Hasonló eset előfordult Schlick Gáspár kancellársága alatt 1435-ben Pozsonyban, amikor is Vilmos bajor herceghez expediáltatott egy mandatum „versigelt mit unserm insigel, des wir als ein kunig zu Hungern gebruchen, wann wir unsern kanzler mit unserm keiserlichen insigel bi uns nicht haben.”⁷⁹

Sőt olykor még az is előfordult, hogy nemcsak a pecsétet adta a magyar kancellária, hanem a kiállítását is ott végezték. 1412 őszén, amikor Zsigmond Magyarországból Felsőolaszországba utazott, a birodalmi kancellária előrement Friaulba, s ő a mellette maradt magyar kancellária által kénytelen expediáltatni a német lovagrendhez intézett mandátumát, amiért is külön kísérő levélben excusálja magát: „Sigillo nostro maiestati et etiam notariis Alemanicis in remotis circa Forum Julii existentibus, propterea litere ad nostram Novam marchiam more solito in Alemanico scripte et sigillo nostre maiestatis sigillate non fuere. Sed ecce illas in Latino sermone et sigillo nostro regali in efficaci forma, ut arbitramur, expeditas, vobis per nuntium vestrum, latorem presentium, duximus destinendas.”⁸⁰

⁷⁴ V. ö. Heimpel i. h. 153. l.

⁷⁵ U. o.

⁷⁶ Lásd fent.

⁷⁷ Altman 364.

⁷⁸ Forstreiter i. m.

⁷⁹ Altman 11. 218. Lásd még ezenkívül Altman 382. és 3803.

⁸⁰ Heimpel: *Aus der Kanzlei Kaiser Sigmunds.* (Archiv für Urkundenforschung 1931. — 153. l. nr. 23.), azonban nem a magyar felségi pecsétről van itt szó, mint Heimpel véli (mert azt, mint láttuk, Zsigmond otthon hagyta, hanem csak a titkosról). — Végül megjegyzendő, hogy egy az E registrum 50v. lapján registrált oklevél mellé oda van jegyezve: „ista littera est cassata, quia data est nova pro 4 m. flor. et in pignus positum est castrum Cottsee, que fuit sigillata sigillo ungaricali, prout in copia presentibus affixa continetur. (Altman 604. és Nachträge und Ergänzungen: zu Nr. 604.)

Ezen hatásoknál, melyek a birodalmi kancellária szervezetében s bizonyos fokig a birodalmi tanács munkájában érvényesültek : sokkal csekélyebbek voltak azok, amelyek a birodalmi igazságszolgáltatást illetik, sőt amennyiben voltak is effélék, ezek is inkább csak indirekt módon jutottak kifejezésre.

A Birodalomban a legfőbb bíraskodási organum a 13. század óta a Reichshofgericht volt,⁸¹ amely kezdetben a német királyok személyes bíraskodását jelentette, később azonban a király személyétől mindjobban elvált s a Hofrichter (vagy más esetről-esetre kinevezett bíró) elnöklése alatt önálló bírósággá alakult, melynek iratai kiadására külön notariusok (notarii curie imperialis) szolgáltak⁸² s az iratok megerősítésére külön pecsétje (Hofgerichtssiegel) volt.⁸³ Önállóságának növekedésével azonban az alá való exemptiók száma is egyre növekedett, amennyiben a „privilegium de non evocando” és „non appellando” révén (amely két kiváltság később rendszerint együtt járt) mind több territorialis úr vonta el a maga alattvalóit a Reichshofgericht joghatósága alól s így szükségessé vált ismét egy olyan törvényszék, ahol a bíraskodást maga — a iurisdictionójában mindenki fölött álló — király gyakorolta. Ez a törvényszék, mely kezdetben csak a — a kamarát érintő — legfontosabb hűbérügyekben ülésezett s ezért Kammergericht (iudicium camere imperialis) nevet nyerte : Zsigmond német királysága kezdetén, 1415-ben tűnik föl először s ettől kezdve valami félszázadon át megmarad eredeti alakjában : „... camergericht, das die kaiserlichen person bedeutet.”⁸⁴ Ennek megfelelően okleveleit, éppúgy mint a kormányzati intézkedéseket, a rendes kancelláriai tisztviselők adták ki a királyi nagy pecsét alatt s azokat sokszor a rendes kancelláriai registrumokba is bevezették.⁸⁵ Bár ugyan olykor már etájt is előfordult, hogy az uralkodó magát mással (így pl. a magister curiae-val)⁸⁶ helyettesítette, ez csak kivételes jellegű dolog volt. A Kammergericht rendes bírósággá csak III. Frigyes alatt lett.

Ennek oka az volt, hogy míg a birodalmi kormányzatot — főképpen a kancellária útján, mely őt mint udvari szerv, mindenüvé követte — Zsigmond külföldről is állandóan gyakorolhatta, addig az igazságszolgáltatás tekintetében lényegesen más volt az államjogi felfogás, amennyiben

⁸¹ Erre s a következőkre nézve főforrás : Franklin: Das Reichshofgericht im Mittelalter, I—II. 1867—69., továbbá J. Lechner : Reichshofgericht und kgl. Kammergericht im 15. Jh. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 7.)

⁸² Lechner i. h.

⁸³ Képét lásd, Posse : Die Siegel der deutschen Kaiser. Bd. II. Tafel.

⁸⁴ Lechner i. h. 73. l.

⁸⁵ Ilyen bírósági oklevelek találhatók pl. Zsigmond korából az N registrumkönyvben,

⁸⁶ Lechner i. h.

e téren már a középkor korábbi szakaszaiban kialakult, a középkor végére pedig általánossá lett, hogy az igazságszolgáltatást az uralkodó csak az államterületen belül: „in dem riche” illetőleg mint Magyarországon mondták, csak „infra ambitum regni” gyakorolhatja.⁸⁷

Igy azután, amíg Zsigmond a Birodalomban járt, a legfőbb állambíró-ság, a Reichshofgericht,⁸⁸ valamint a még inkább csak ideiglenes jellegű Kammergericht is, állandóan ülésezett⁸⁹ (a Hofgericht rendszeren a királyi tanácsból különböző helyen, így pl. Konstanzban a Szent-Ágoston rend kolostorában, a Kammergericht, mely tulajdonképpen egybeesett a királyi tanácssal, rendszerint az uralkodó elnöklete alatt)⁹⁰: mielőtt azonban Zsigmond a birodalmat elhagyta, megváltozott a helyzet. Ámbár a Hofrichter,⁹¹ valamint a Hofgerichtskanzlei is (vezetőjének a szorgalmas Petrus Wackernek felügyelete alatt⁹²) az uralkodót külföldre is rendszeren követték, a hár elhagyása után úgy a Hofgericht, mint a Kammergericht rendszerint beszüntették működésüket s azt addig nem is kezdték el, míg az uralkodó a Birodalomba vissza nem tért.

Ilyen körülmények között természetesen e tekintetben nem is jöhettek létre olyan közösségek, mint azt a birodalmi kormányzat tekintetében láttuk. Azon esetektől eltekintve, ami főképpen 1431-ben Nürnbergben fordult elő gyakorlatban, hogy a Kammergericht ülésein valószínűleg a magyar specialis praesentia mintájára, a közös főkancellár, János zagrabi püspök játszotta az „elnök” szerepét⁹³ s a döntéseket, (melyek e bíróság szokása szerint a rendes királyi pecsét alatt s a rendes kancelláriából keltek) nem egyszer személyesen expediálta:⁹⁴ a közösség fő-

⁸⁷ Ezért az idézési formula az uralkodó személyes bírósága elé „das du . . . fur vnsern keyserlich maiestat, wo wir dann uff di czeit in dem riche sin werden, komest . . .” (Bécsi Staatsarchiv 1435. ápr. 5.) illetőleg a magyar stílus szerint: „ubi tunc Deo duce intra ambitum regni nostri Hungarie constituemur.” (Hajnik: A királyi bírósági személyes jelenléte stb.)

⁸⁸ Hofrichter oklevelei például: 1431. febr. 17. Nürnberg (Altmann 8267a), 1931. ápr. 11. (A. 8452a) stb.

⁸⁹ Kammergericht oklevelei: 1417. ápr. 22. Konstanz (Altmann 2211), 1431. márc. 22. Nürnberg (A. 83691), 1434. jan. 29. Basel (A. 10,006) stb.

⁹⁰ Forstreiter i. m.

⁹¹ V. ö. Altmann 6676.

⁹² 1419. máj. 1. Visegrád (Altmann 3860), 1426. okt. 23. Buda (Altmann 6794), 1435. jún. 18. Nagyszombat (Altmann 11,117).

⁹³ A Kammergericht elnöke ugyan névleg továbbra is az uralkodó maradt, de a Beisitzer sorozatban ő szerepel legelől. Pl. 1431. márc. 22. két esetben (Altmann 8362, 8369), április 17. (Altmann 8505.)

⁹⁴ „Ad mandatum domini regis Johannes episcopus Zagrabiensis cancellarius” aláírással, gyakran azonban az „Ad mandatum domini regis” elhagyásával csak „Johannes episcopus Zagrabiensis cancellarius”, ami rendkívül emlékeztet arra a folyamatra, amely a magyar igazságszolgáltatásban kevésbé azelőtt a specialis praesentia regia

képpen abban jutott kifejezésre, hogy miként az általános kormányzatban a relatorok között avagy a tanácsokban nem egyszer magyar tanácsosok is szerepeltek, úgy itt az assessorok (Beisitzer) sorában, a német tanácsosok sorában olykor magyar urak is helyet foglaltak (így pl. 1417. ápr. 22. Konstanzban a kölni székeskáptalan és Köln városa, valamint Adolf berg-i herceg perének tárgyalásakor a Beisitzer-sorban Kanizsai János birodalmi főkancelláron kívül ott volt András kalocsai érsek és Simon trauai püspök is,⁹⁵ míg pl. egy másik pernél 1431. júl. 11-én Nürnbergben Garai Miklós nádort látjuk szerepelni⁹⁶); valamint különösen abban, hogy azon nagy vidéki bírásoknál, (Landsfrieden) melyeket az udvar különböző időkben, s különböző helyeken tartott⁹⁷ (s melyek körülbelül azonosak voltak a Magyarországon szokásos generalis congregatiók-kal), az udvari szervek nagyfokú igénybevétele folytán, rendszerint Zsigmond Magyarországról hozott kancellárjai is résztvettek a bírásokban, így pl. az 1414-ben Nürnbergben tartott Landfriedenstag alkalmával Benedek prépost⁹⁸ s 1430-ban Csapi László és Gathalóczi Mátyás,⁹⁹ akik etájt a magyar titkos kancellária alkalmazottjai voltak.¹⁰⁰

Ezek az esetek azonban csak egészen szórványosak s kivételes jellegűek voltak s még ha nagyon ritkán előfordult is, hogy Zsigmond a birodalom területén kívül bíraskodott (így pl. néhányszor az 1423—30 közötti hosszas magyarországi tartózkodása alatt)¹⁰¹ ezt is csak akkor tette, ha elegendő számú birodalmi tanácsos gyűlt össze, akik a döntés illetékességét biztosították, egyébként azonban inkább azt a megoldást választotta, hogy egyes sürgősebb ügyekben valamelyik választó fejedelmet vagy más Reichsfürstöt bízta meg, hogy távollétében döntsenek¹⁰² vagy pedig, ha már több fontos per gyűlt össze, akkor egy-két napra va-

(majd pedig a personalis praesentia regia) önállóulásához vezetett. (V. ö. Altmann 8362, 8505, 8514 stb.)

⁹⁵ Altmann 2211.

⁹⁶ Altmann 8693.

⁹⁷ L. alább.

⁹⁸ Nürnberg város számadáskönyveiben olvassuk ez alkalomból: „propinavimus hern Benedicten unsers herren, des kunigs kanzler acht gr; summa 1 lb.” (Reichstagsakten 7, 222. Idézi: Forstreiter i. h.)

⁹⁹ Ugyanott: „item propinavimus hern laßla hern Mathesen unsers hern des kungs canzlern in Ungern . . .” (Reichstagsakten IX. 474. Forstreiter i. h.)

¹⁰⁰ I. fejezet 13—14. jegyzet.

¹⁰¹ 1424. júl. 2-án Visegrádon dönt a Günther magdeburgi érsek és Halle város közli viszályban kancellárja János zágrábi püspök, alkancellárja Ferenc esztergomi prépost, Ferdinánd luccai püspök előzetes vizsgálata alapján. (Altmann 5911.)

¹⁰² Így pl. 1435. jan. 15. Hainburgból meghagyja vejének Albert osztrák hercegnek, hogy egy ügyben ítéljen, „da es deutsche Leute seien und demnach nach deutschen Rechten zu, schlichten, die er in Ungarn nicht haben könne.” (Altmann 11,009.)

lamelyik határvárosba (így rendszerint Bécsbe vagy Pozsonyba) vonult¹⁰³ s itt mint illetékes helyen,¹⁰⁴ az odagyűlt tanácsosokkal megtartván a bíróságot, utána visszatért Magyarországra.

II.

Az unió és Magyarország.

Az eddigiekben azokat a közösségeket vizsgáltuk, melyeket az 1410-ben létrejött német-magyar államunió, personális jellege dacára, a Német Birodalom életében létrehozott s arra az eredményre jutottunk, hogy e hatások csak az akkori államszervezet fejletlenségének voltak a következményei s ott is főképpen annak a nehézségnek, melyet az uralkodónak az államterületről való távolléte okozott. Hasonlóak voltak, bár — legalább is a belkormányzat és az igazságszolgáltatás tekintetében — sokkal csekélyebbek, azok a közösségek, melyeket az unió Magyarországi állami életében eredményezett.

Az uralkodónak az államterületről való távolléte Magyarországot illetőleg kisebb, rövidebb eseteket nem tekintve tartósabban háromszor állott elő. Először 1412. nov.—1419 jan.-ig, amikor Zsigmondot az aacheni koronázás és a konstanzi zsinat tartották a Német Birodalom területén, sőt egyidőben még a Birodalom területét is el kellett hagynia és idegen államokba (Franciaországba és Angliába) távoznia.¹ Másodszor 1419. dec.—1422. nov. között, amikor a cseh királyság megszerzése és a huszita háborúk szolgáltatták Magyarországi területén kívül² s harmadszor 1430. jún.—1434. okt. között, amikor a császárkoronázás miatt kellett ismét a Birodalomba mennie.³

Bár így Zsigmond majdnem háromévtizedes közös uralmának több, mint felét, a magyar államterületen kívül töltötte, mégis — e hosszú külföldi tartózkodás dacára — a német birodalmi és a magyar kormányzat végig szorosan elválasztva maradt egymástól s e tekintetben még kevesebb közösség jött létre, mint a Birodalom esetében láttuk. Zsigmond ugyanis — mivel a magyar királyság, egyrészt kisebb terjedelménél, másrészt a nyugatiaktól lényegesen eltérő szervezeténél fogva sokkal centrál-

¹⁰³ 1426. márc. 12—13. Bécsben tart törvényszéket a Hofgericht. (Altmann 6555a. és b.) Egy másik ügyben pedig 1428. dec. 27.-ről Óbudáról saját döntésre Pozsonyba idéz. (Altmann 7152.)

¹⁰⁴ T. i. Pozsonyt „német” városnak tekintették.

¹ Altmann 381—3812. sz. Továbbá Ráth Károly: A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. Győr 1861. 115—126. l.

² Altmann 3937a—5395. sz. Ráth i. m. 127—132. l.

³ Altmann 7707a—10942. szám, Ráth 145—151. l.

lisabb és tartalmasabb hatalom volt, mint a későközépkori római királyság: e királyi hatalom gyakorlását, úgy mint a német királyit, egy idegen állam területéről semmiképpen sem végezhetette, s ezért „nehogy alattvalói, távolléte következtében, mintegy fejtellenül s igazgató és kormányzó nélkül maradván, minden még oly kicsiny kérdésekben és ügyekben is, ő felségét nagy fáradsággal és sok kiadásokkal, távoli vidékeken legyenek kénytelenek követni és keresgélni“:⁴ hajlandó volt királyi tevékenységének legnagyobb részét az országban hátrahagyott helytartókra, „vicarius“-okra ruházni, magának csupán a legfelsőbb uralkodói jogokat tartván fenn.

E tekintetben Zsigmond mindhárom esetben egyformán járt el, amennyiben a magyarországi kormányzat intézését nem egy személyre bízta, hanem azt mindig több „vicarius“ között osztotta szét.

Zsigmond vicariusai az első alkalommal Kanizsai János esztergomi érsek és Garai János nádor voltak, akik bár megbízólevelüket csak 1414 januárjában kapták meg, mégis ezirányú működésüket, ha talán nem is olyan kiterjedt formában, valószínűleg mindjárt Zsigmond eltávovásakor megkezdték, amennyiben már ekkor találkozunk a király nevében kiadott oklevéllel, melyen „Relatio domini palatini“ olvasható.⁵ János érsek és Garai nádor azonban (akik közül az első, mint láttuk, birodalmi főkanclár is volt!) helytartói működésüket csak bizonyos megszakításokkal végezték, amennyiben Garai Miklós már 1414 őszén elhagyta az országot, hogy a királynét az aacheni koronázásra kísérje s őt (Zsigmond parancsára a hatalmat néhány főúrta ruházván) 1416 elején János érsek is követte,⁶ míg az utolsó évben, János érsek halála után, úgy látszik. Garai Miklós egyedül volt helytartó. — Ettől eltérő helyzet alakult ki Zsigmond 1419—1422 közötti csehországi távolléte alatt, amikor is a király a hely közelsége miatt nem nevezett ki külön vicariusokat, hanem az ügyeket általában a királyi tanács otthon maradt része vitte, míg a baseli zsinat és a császárkoronázás idején György esztergomi érsek, Kelemen győri püspök, Garai Miklós nádor, Pálóczi Máté országbíró s Berzeviczei Péter tárnokmester voltak a királyi vicariusok, akikhez később Rozgonyi Péter egri püspök s Rozgonyi János kincstárnok is járult.⁷

⁴ „... ne per nostram absentiam regnicole nostri, veluti acephali, rectore et gubernatore destituti, propter quaslibet etiam fortassis leves questiones et causas in remotis partibus, eorum gravibus laboribus et multis expensis, maiestatem nostram sequi et queritare cogantur...“ Zsigmond alább említendő vicariusi kinevező okleveléből. (Gábor Gyula: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban, Budapest 1932. 209. l.)

⁵ Hazai Okmánytár VII. 445.

⁶ Altmann 1945., közli Zsigmondnak Párizsból küldött mandátumát is tartalmilag, továbbá Deutschen Reichstagsakten VII. 311. és Ulrich von Richental 99.

⁷ Zichy Okmt. VIII. 482. ill. Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum. I. 423.) Az egészre nézve v. ö. Gábor Gyula i. m. 25. skk.

Ami a vicariusok hatáskörét illeti, azt Zsigmond 1414-ben a Kani-
zsei Jánosnak és Garai Miklósnak adott felhatalmazásban részletesen
szabályozta s valószínűleg ez szolgált alapul a későbbi esetekben is.

E szabályozás szerint hatalmuk alá tartozott „Magyarországon, Dal-
máciában és Horvátországban” mindaz, amire az akkori állam működése
kiterjedt, amennyiben jogukban volt (az igazságszolgáltatás teljesen ön-
álló gyakorlásán kívül, amiről később fogunk szólni):

a) A belkormányzat területén: „a mondott országokban” minden-
nemű tisztségek, méltóságok és hivatalok adományozása s ezek elvétele,
valamint minden hivatalos személyektől számadások követelése; továbbá
mindennemű, a királyra háruló birtoknak vagy birtokjognak, valamint
minden királyi rendelkezés alá tartozó egyházi javadalomnak elfoglalása
s azok jövedelmeinek az uralkodó további intézkedéséig való kezelése.⁸

b) A pénzügyi igazgatás területéről: egyrészt mindennemű kamarai
jövedelmek (urbura, camerae salium, lucrum camerae, cusio monetarum)
bérbeadása;⁹ másrészt az összes adók (census et collectae) beszedése
és felhasználása, sőt a szükséghez képest újaknak kivetése is,¹⁰ valamint
— de csak a királyi tanács előzetes hozzájárulásával — új pénzek ve-
rése is.¹¹ S végül

c) az igazságügyi kormányzat területéről: a kiszabott bírságok el-
engedése s a proscibált országlakosoknak a király személyében való
kegyelemadása.¹²

Bár így a király legfelsőbb uralkodói jogainak legnagyobb részét az
őt helyettesítő vicariusokra ruházta — elannyira, hogy e helytartók ok-
leveleiket éppúgy a király nevében (Nos Sigismundus stb.) s éppoly köz-
vetlen formulákkal (dicitur nobis, exhibuit nobis quasdā litteras nostras)

⁸ Gábor Gyula i. m. 211. l.

⁹ Ugyanott 210.

¹⁰ Ugyanott 210.

¹¹ Ugyanott 211. E pontra nézve lásd Fejér X. 7. 128. ill. Kovachich: Supplemen-
tum I. 344. Az egész pénzügyi igazgatásra pedig Zsigmond egy 1417 dec. 13-án Budán
kiállított oklevelét, mely szerint egy Konstanzból küldött parancs alapján Garai Miklós
nádor, Perényi Péter országbíró, Pelsőczy János tárnokmester s Ozorai Pipó temesi comes,
János esztergomi érsek, királyi vicarius összes számadásait átvizsgálták s ezek jelentése
alapján neki a királyi oklevél a felmentést megadja. „... habita ratione et calculatione
tandem voce unanīmi retulerunt, quod ipse dominus Johannes archiepiscopus de et super
premissis universis nostris proventibus regiis per ipsum, ut prefertur, in absentia nostre
maiestatis perceptis et levatis, eidem debitam et plenam dedisset et assignasset rationem,
super qua quidem debita assignatione rationis preassessorum universorum nostrorum pro-
ventuum regalium eundem dominum Iohannem archiepiscopum quietum reddimus et per
omnia absolutum.” Oklevéltár Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez 540. l.

¹² Gábor Gyula i. m. 211. l. A helytartók által adott kegyelemre példa 1414. márc.
11. Buda: Teleki oklt. I. 396.

adták ki, mintha a király állandóan saját személyében jelen lett volna¹³ — mégis volt egy-két pont, melyek a király legszemélyesebb felségjogai közé tartoztak s melyeknek gyakorlásáról távolléte idejében sem mondhattott le, amennyiben a vicariusi hatalomról szóló oklevél utolsó pontjában kimondotta, miszerint: „azoknak pedig, akik esetleg hűtlenség címén proscibáltatnának vagy már proscibáltattak volna, vagy akik a bíróságon az ország bírái és igazságszolgáltatói ítélete által fej- és jószágvesztésben marasztalnának el, ezen mi helytartóink kegyelmet ne adhassanak, hanem minden ilyen kegyelmezést, nemkülönbén pedig mindenféle birtokok eladományozását és egyházi javadalmak fölötti rendelkezést, egyedül felségünk hatalmának akarjuk fenntartani.“¹⁴ Sőt ezenkívül, úgy látszik, általában mindenféle kiváltságok adományozását továbbra is személyesen gyakorolta.¹⁵

Ennek ugyanis az a fontos következménye lett, hogy az államhatalom megosztásával minden esetben az akkori magyar állam két kor-

¹³ Lásd pl. Károlyi oklt. I. 10, Teleki oklt. I. 400 s mint különösen érdekeset: Temes vm. oklt. 540. Az okleveleknek a vicariusoktól való eredetét mindössze a kancelláriai jegyzetek árulják el néha. Pl. 1414. márc. 11: „Relatio Nicolai de Gara regni Hungarie palatini ac vicarii regie maiestatis“ (Teleki oklt. I. 396), 1414. máj. 21. Buda: „Ad commissionem dominorum Johannis archiepiscopi Strigoniensis et Nicolai de Gara palatini, vicariorum regie maiestatis aliorumque prelatorum et baronum regni etc.“ (Zimmermann: Urkundenbuch III. 595.) — 1430. szept. 21. Buda: „De commissione baronum“ (Somogy-vm. okl. II. 168.) stb.

¹⁴ „... hiis vero, quos propter notam infidelitatis proscribi contingeret aut qui propter notam infidelitatis proscripti extitissent, vel qui in iudicio per sententiam iudicis et iustitiariorum regni in pena capitali et amissione possessionum convincerentur, per eosdem nostros vicarios nullam gratiam impertiri, sed huius modi gratiam faciendi, necnon quarumlibet possessionum donationes et beneficiorum ecclesiasticorum dispositiones solius nostre maiestatis potestati volumus reservari.“ I. h. 212. Példák 1413. máj. 1. Crisei: Dl. 10014, 1415. jún. 28. Überlingen: N. Múz. L. O. 1415. júl. 16. Lausani: ugyanott, 1417. júl. 10. Konstanz: ugyanott, 1417. júl. 22. Konstanz: ugyanott.”

¹⁵ Mint például vámentesség (1413. ápr. 14. Aryes: Zimmermann, Urkundenbuch III. 565.) adómentesség (1414. júl. 31. Speier: i. m. 626.) továbbá vásárjog adományozása (1415. márc. 10. Konstanz: Teleki okl. I. 407, 1417. szept. 29. Konstanz: Hazai oklevéltár 368, 1421. május 13. Hradistye, M. N. M. L. O. ta. 1431. aug. 10. Augsburg: Somogy vm. Oklt. II. 178.), főképen pedig címeradományok, melyeknek túlnyomó része, mint az már régebbi heraldikusainknak is feltűnt (V. ö. Turul XIV. k. 8. l., továbbá Magyar Címeres emlékek I. 61) éppen külföldön kelt. Így pl. 1414. szept. 16. Speier: az Eresztvényi család részére (Magyar címeres emlékek I. 35.) 1414. nov. 8. Aachen: a Bocskai család részére. (Ugyanott III. 17.), 1415. febr. 2. Konstanz: Benedek székesfehérvári prépost és rokonai részére (Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött címeres levelek jegyzéke II. 29. Kiadva Turul 1883, 82. l.), 1415. ápr. 12. Konstanz: A Keszői cs. számára (M. c. emlékek, III. 19.), 1416. márc. 26. Párizs: Garai Miklós nádor részére (Áldásy: Jegyzék II. 31.), 1418. márc. 19. Konstanz: Csapi András és rokonai (Károlyi oklt. II. 34). — 1421. márc. 28. Znaim: Reszegei György részére (Ugyanott 58). — 1431. aug. 9. Nürnberg: a Gathali család részére (M. címeres emlékek III. 27.) stb.

mányszervél, a királyi kancelláriát és a királyi tanácsot is meg kellett osztani.

Ez a megosztás a királyi kancelláriánál, azon differentiáltságánál fogva, mely már a 15. század kezdetére (különböző szervezeti okokból) egy „cancellaria maior” és egy külön „cancellaria secreta” kialakulására vezetett: most igen könnyen ment. Zsigmond ugyanis úgy 1412-ben, mint távollétének második és harmadik esetében is, a cancellaria maior-t,¹⁶ mely mint tudjuk, főképpen a belkormányzatra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó ügyeket intézte, tehát éppen azokat, melyek a vicariusok fentebb vázolt jogkörébe tartoztak: a sigillum maius-szal együtt¹⁷ a vicariu-

¹⁶ 1412–1419 között Eberhard, zágrábi püspök főkancellár vezette a kancellária otthon maradt osztályát. Általa keltek — természetesen a hely kivétele nélkül, de mindenkor a nagyobbik, kettős pecsét alatt, mely mint a következő jegyzetben idézett adatok bizonyítják, állandóan otthon volt — többek között a következő oklevelek: 1413. júl. 21: Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya, 1414. júl. 24: Teleki cs. oklt. I. 400. 1416. júl. 11: Országos Levéltár Dl. 10,046, 1417. máj. 13: Dl. 10,526. 1418. ápr. 20: Dl. 8832 stb. — Zsigmond csehországi távolléte alatt egy ideig János budai prépost alkancellár (1420. aug. 10: „Datum per manus venerabilis viri Joannis prepositi Budensis aule nostre vicecancellarii” Fejér X. 6. 267.) majd pedig szintén a főkancellár az újonnan kinevezett János püspök állt a cancellaria maior élén (pl. 1421. okt. 25: Teleki I. 455.) A baseli zsinat és a császárkoronázás idején ugyan János püspök, aki ekkor már, mint láttuk, birodalmi főkancellár is volt, Zsigmondot egy darabig külföldre is elkíserte (V. ö. II. rejezet 52. j.), de azután ő is visszatért Magyarországra, ahol 1433. májusában bekövetkezett haláláig állandóan vezette az ügyeket. (V. ö. Fejér X. 7. 436.) A cancellaria maior tisztviselői közül, mint kétségtelenül itthon levők említettnek például: 1417. jún. 13. János bácsi prépost alkancellár [(Zichy okmt. VI. 454), 1418. júl. 16. Budán: Sebes Imre notarius („magistrum Emericum de Sebes maioris cancellarie nostre notarium...” Fejér X. 6. 98.) s 1433-ban, tehát még szintén Zsigmond távollétében „Fabianus maioris cancellarie protonotarius” (M. N. Múzeum Levéltári Osztálya. Idézi Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog 59. lap. Lásd még ezenkívül az igazságszolgáltatásról szóló részt.

¹⁷ A nagyobb pecsét alatt (sigillo nostro maiori, quo ut rex Hungarie utimur) kelnek például Zsigmond távollétében is a következő oklevelek: 1413. febr. 6: Zágráb (Alsó-szlavóniai oklevéltár 150.), 1413. okt. 28: Buda (Hazai okmánytár VII. 445.), 1414. márc. 11: Buda (Teleki oklt. I. 396.), 1414. okt. 10: Esztergom (Zimmermann: Urkundenbuch III. 634.), 1415. május 17: Beremen (Zichy VI. 361.), 1416. jún. 1: Buda (Oklevéltár Temesvármegye és Temesvárváros tört. 520.), 1417. dec. 13: Buda (U. o. 540.), 1418. júl. 30: Buda (Sopron vm. oklt. II. 45.). — 1419. dec. 19: Buda (Zichy VI. 565.), 1420. szept. 6: Buda (N. M. Levéltári Osztálya), 1421. jan. 13: Buda (Temesvármegye oklt. 564.) 1422. jún. 11: Debrecen (Sztáray oklt. II. 232.). — S ugyanez volt az eset Zsigmond harmadik külföldi utazása alatt is (pl. 1430. szept. 21: Buda, Somogy vm. oklt. II. 168., 1432. jan. 28: Buda, Dl. 12,440, 1433. jan. 28: Buda, Dl. 13,149 stb.) egészen 1434 közepéig, amikor is Zsigmond a császárkoronázás alkalmából készített új magyar pecséteket „bizonyos okokból” (mivel t. i. 1433. márciusában János zágrábi püspök főkancellár meghalt s így nem lett volna azt kire ruházni) nem küldte haza, hanem azokat — éspedig úgy a nagyobb, mint a titkos pecsétet — a vele kintlevő Gathalóczi Mátyás pécsi prépostra, mint újonnan kinevezett fő- és titkos kancellárra bízta, még az otthon levő vicariusok 1434

sok segítségére Magyarországon hagyta, a kancellária másik részét azonban, mely (mint azt más helyen érintettük) elsősorban a diplomáciai s általában a „titkosabb“ jellegű ügyeket expediáltatta, azon ügyek intézésére, melyeket saját intézkedésének tartott fenn, különböző külföldi útjaira magával vitte¹⁸ — s vele együtt a sigillum secretum-ot,¹⁹ sőt talán a királyi könyvek egy részét is.²⁰

elejétől kezdve (egy darabig ugyanis a császárkoronázás után is nyugodtan használták tovább a régi sigillum maiust!) Zsigmond visszatértéig György esztergomi érsek pecsétje alatt expediálták a maguk kiadványait. (Lásd erre vonatkozólag Zsigmond 1434. őszén Bâselben kelt mandátumát a magyar megyékhez: „Ceterum cum est causis animum nostrum inducentibus, sigilla nostra penes maiestatem nostram reservanda duximus, fidelitatis vestre et cuilibet vestrum firmissime mandamus, quatenus universas et singulas literas nostras preceptorias, nomine nostro imperiali et regali scribendas sigilloque reverendissimi in Christo patris, domini Georgii, archiepiscopi Sirigoniensis, vicarii nostre maiestatis, cui ad id faciendum cum plena nostra auctoritate mandatum dedimus speciale, consignandas, tamquam proprio nostro sigillatas omnimodam obedientiam adhibere debeatis...“ Fejér X. 7. 551. Mátyás prépost keze által kelt Zsigmond privilegialis oklevele 1434. júl. 25-én (Ulmban, v. ö. Altmann 10620): „... presentes concessimus literas nostras privilegiales pendentis et authentici novi sigilli nostri duplicis, quo ut rex Hungarie utimur munimine roboratas. Datum per manus venerabilis domini Mathie de Gathaloucz prepositi Quinque-eclesiensis, aule nostre supremi cancellarii, fidelis nostri dilecti.“ Ugyanott 536. Lásd még Szentpétery: Magyar oklevéltan 166. lap.

¹⁸ A titkos kancelláriát Zsigmond első külföldi tartózkodása alatt Perényi Imre, második (csehországi) tartózkodása alatt Pálóczy Máté és Imre titkos kancellárok személyesen vezették (Fejér: Codex diplomaticus X., Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. I. k. 60. l., ezenkívül l. még Dl. 10742 stb.), akiknek György esztergomi prépost (V. ö. Van der Hardt: Magnum Constantiense concilium V. 30., továbbá XV. századi pápák oklevelei I. 60.) illetőleg Chapi László titkos alkancellárok (1420. aug. 16. Kuttenberg: Altmann 4233a, 1422. jan. 13. Zač: ugyanott 4707) voltak külföldön is segítségükre. Mikor azonban, mint tudjuk, Zsigmond 1423 körül a magyar fő és titkos kancellárságot egy kézben egyesítette, a császárkoronázás idejében — a magyar fő- és titkos kancellár otthonmaradása miatt — Mátyás zágrábi prépost titkos alkancellár egyedül vezette külföldre a cancellaria secreta-t. (1430. szept. Nürnberg Deutsche Reichstagsakten IX. 474, 476, 1431. júl. 2. Ugyanott: Fejér X. 7, 928. Altmann 8663, 1431. nov. 25. Milano: Reichstagsakten X. 195, 1432. június, Sienában, Reichstagsakten X. 351. stb.) míg végre is ő lett a közös fő és titkos kancellár. A cancellaria secreta többi tagjai közül mint kétségtelenül külföldön levők említetnek ezen években: (Uski) János pécsi prépost (1417. dec. 14. Konstanz: Altmann 2742 1418. jan. 11. Konstanz: XV. századi pápák oklevelei 52. l.), Benedek székesfehérvári prépost (1414. szept. Nürnberg: Deutsche Reichstagsakten VII. 222. 1417. ápr. 20. Konstanz: Altmann 2205 1425. aug. 16. Kuttenberg: Altmann 4233a), lásd továbbá Mérai Tamás 1418. aug. 23-án elintéztet supplicatioját: „quod ipse illo tempore secretarius Sigismundi etc. regis existens, cum eodem rege ad partis Aragonie se contulit...“ XV. századi pápák oklevelei I. 73.

¹⁹ Titkos pecsét vagy annak nyomai jól láthatók pl. a következő okleveleken: 1413. máj. 1. Crisei: Dl. 10014, 1415. febr. 8. Konstanz: Dl. 10309, 1416. szept. 29. Calesei: Dl. 10498, 1417. júl. 10. Konstanz: M. N. Múzeum ta., 1421. május 13. Hradistye: ugyanott, 1422. febr. 7. Dwerholz: ugyanott, 1431. ápr. 19. Nürnberg: Dl. 12373, 1432. okt. 2. Siena: bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

Nehezebb volt azonban az elválasztás a királyi tanácsnál, mivel ennél nem alakultak külön osztályok. Itt Zsigmond azt a megoldást alkalmazta, hogy a tanács előkelőbb tagjait, akik különben is nagyrészt azonosak voltak a vicariusokkal, otthon hagyta, míg magával inkább csak a szorosabban vett udvari méltóságokat vitte (mint a magister curiae, magister agazonum stb.),²¹ s néhány jogképzett férfit, akik mint Benedek székesfehérvári prépost avagy Csapi László volt alkancellár már mint állandó tanácsosok szerepeltek az udvarban.²²

Ellenben az eddigiektől eltérő formák alakultak ki azon rövid idő alatt (1435—1437), amikor Zsigmond a huszita háborúkkal kapcsolatban állandóan a cseh-magyar határon tartózkodott, s felváltva hol Magyarországra területére vonult, hol pedig ismét Csehországba ment, ahol éppen halálakor is tartózkodott.²³ Ezen idő alatt ugyanis a király, valószínűleg az egész situáció ideiglenes volta következtében, nemcsak a cancellaria maior-t hagyta otthon, hanem most már a vele ismét szorosabb kapcsolatba jutott cancellaria secreta-t is,²⁴ s csupán a legsürgősebb ügyek intézésére vitt magával néhány magyar kancelláriai tisztviselőt, Bükki István zágrábi kanonok s protonotarius vezetése alatt,²⁵ akik azután Zsigmond külföldön kelt okleveleit, melyek egyébként most is teljesen magyar szokás szerint s magyar tanácsosok relatíójára adtak ki:²⁶ a magyar pe-

²⁰ „R^{ta}” jelzés olvasható pl. Zsigmondnak 1413. május 1-én Criseiben kelt oklevelén (Dl. 10014), hasonló 1421. nov. 23-án Brünnben kelt kiadványán (Dl. 11, 155, megvan másik példányban is a Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályában. ta.)

²¹ Például 1415. márc. 17. Konstanz: „Relatio Michaelis filii Stephani de Zend” (Múzeumi lt. ta.), 1417. május 30. Konstanz: Relatio Philpus de Korogh (Zichy oklt. VI. 445), 1431. aug. 10. Augsburg: „C. p. d. i. Sebastiano de Solyag vicemagistro ianitorum regalium referente”. Somogy vm. oklt. II. 178).

²² V. ö. az I. fej.

²³ Zsigmond itinerariuma ezen idő alatt: 1435. jan. 15. Hainburg, jan. 21.—febr. 10. Bécs, febr. 23.—máj. 10. Pozsony, máj. 20.—jún. 23. Nagyszombat, júl. 6.—aug. 12. Brünn, aug. 29.—szept. 11. Nagyszombat, szept. 15—27. Pozsony, szept. 29. Tata, szept. 30.—nov. 9. Pozsony, dec. 3.—16. Tata, dec. 20.—1436. jan. 30. Székesfehérvár, febr. 14.—ápr. 29. Buda, máj. 3.—7. Pozsony, máj. 17.—23. Bécs, máj. 25. Klosterneuburg, jún. 7.—aug. 18. Iglau, aug. 23.—1437. jún. 29. Prága, júl. 5.—aug. 7. Eger, aug. 9—10. Zaaz, aug. 12.—nov. 9. Prága, nov. 11. Wlaschim, nov. 18—21. Telč, nov. 26. Budwitz, nov. 29.—dec. 9. Znaim. (V. ö. Altmann 11009—12222a, továbbá Ráth Károly i. m. 145—151. l.)

²⁴ Gathalóczi Mátyás pécsi prépost, fő és titkos kancellár vezetése alatt (I. a 6. jegyzetben idézett oklevelei). Hogy ezen idő alatt is voltak vicariusok, lásd Fejér, X. 7. 648., Továbbá Tkalcic H. 125., ahol is egy 1436. szept. 13. Budán kiadott oklevelén „Ex deliberatione prelatorum et baronum vicariorum” jegyzet olvasható.

²⁵ Lásd a 30. jegyzetben idézett oklevelet, valamint Szentpétery: Magyar oklevéltan 170. l.

²⁶ Sőt egy 1437. szept. 9-én Prágában kiadott oklevelén „R^{ta}” jegyzet is olvasható. (M. N. Múzeum L. O. ta.)

csétek távollétében, a birodalmi pecsétek egyike és pedig rendszerint a birodalmi titkos pecsét alatt expediálták.²⁷

A magyar közjogi felfogás azonban ezen eljárást, bár hasonló eset, mint láttuk, nem egyszer a birodalmi kormányzatban is előfordult, nem tekintette teljesen megfelelőnek s ezért, ha kevésbé fontos ügyekben (mandátumok, egyszerű kegyelmi tények stb.²⁸) respektálta is az idegen pecsét alatt kibocsátott királyi oklevelet, fontosabb és állandóbb jellegű ügyekben (birtokadomány, privilégiumok megerősítése stb.) mégis az a szokás fejlődött ki, hogy a királyi döntés megtörténte után és pedig valószínűleg mindenkor a felek kívánsága szerint, a kancelláriának ezen külföldi „ki-rendeltsége” az otthon maradt cancellaria secreta-nak vagy maior-nak küldte meg az oklevélkiállítási parancsot, amely azután azt „Ad literatorium mandatum domini regis (imperatoris)” megjegyzéssel s magyar pecsét alatt expediálta,²⁹ sőt az így kiállított oklevélre olykor — nagyobb érvényesség céljából — még azt is feljegyezték, hogy a külföldről küldött parancsot magyar tanácsos eszközölte ki s az oklevelet a magyar regisztrumkönyvbe vezették.³⁰

*

²⁷ Ilyenek: 1436. szept. 22. (Dl. 12958), szept. 23. (Múzeum, ta.), okt. 2. Somogy vm. okl. II. 254.), okt. 16. (Dl. 12964), nov. 4. (Zichy okl. VIII. 539.) 1437. jan. 12. (Dl. 13005) febr. 7. (Hazai oklevéltár 397), márc. 6. (Frangepán I. 285), ápr. 10. (Dl. 13037), jún. 27. (Múzeum ta.), valamennyi Prágában, ezenkívül pl. 1437. dec. 4. hely nélkül (Zichy okl. VIII. 611.) 1437. dec. 6. Znaim (U. o. 612.)

²⁸ A fenti oklevelek ugyanis rendszerint ilyen tárgyúak.

²⁹ Ilyen oklevelek: 1436. júl. 5. Buda (Dl. 12931); 1436. máj. 31. Buda (Múzeumi Levéltár ta.), 1436. okt. 27. Vác. (Múzeumi Levéltár ta.) 1437. szept. 27. Buda (Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 111) stb.

³⁰ 1436. jún. 8. Buda: „Ad literatorium mandatum domini imperatoris ad relationem comitis de Aran emanatum” — „R^{ta} ad registrum regale” (Altmann 11345). — 1436. jún. 22. Buda: „Ad literatorium mandatum domini imperatoris et ad relationem Stephani de Aran comitis Neugradiensis.” — „R^{ta} (Dl. 12919). — 1436. júl. 5. Buda: „Ad literatorium mandatum domini imperatoris.” — „R^{ta} ad liberum regale” (Dl. 12931.) — Viszont, mikor egyszer idegen tanácsos működött közbe, azt is feljegyezték. Ilyen Zsigmond parancsa Késmárk városához bizonyos pénzverési ügyben 1436. jún. 9-ről Budáról datálva, melyen ez a jegyzet olvasható: „De commissione domini imperatoris Thoma de Melanensi per suas literas referente.” (Múzeumi levéltár ta.) — Érdekes, hogy ezen felfogástól, miszerint magyar ügyekben a birodalmi pecsét nem lehet teljes érvényű, csupán azon magyar alattvalók tértek el, akik nem tartoztak a közjogi Magyarországhoz: a zsidók, akik 1436. nov. 3-án Prágában a birodalmi titkos pecsét alatt kérték. ill. fogadták el Zsigmondtól már régebben (1431) nyert privilégiumuk megerősítését. Ez az oklevél azért is nevezetes, mert ebből nyerünk felvilágosítást ezen évek kancelláriai viszonyairól: „In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus literas nostras privilegiales pendentis et authentici sigilli nostri minoris, quo uti Romanorum imperator utimur, aliis nostris sigillis, tam scilicet maiori dupplici, quam etiam minori secreto quibus uti rex Hungarie utimur, tempore exitus nostri de regno Hungarie ad has Bohemie partes, nuper

Kevesebb volt azon kapcsolatok száma, melyek a magyar és a birodalmi igazságszolgáltatás terén jöttek létre.

Magyarországon a Reichshofgerichtnek tulajdonképpen két bíróság felelt meg: a nádori bíróság és az ú. n. „praesentia regia“, mely az országbíró (iudex curiae = Hofrichter) alatt működő bíróságot jelentette. Míg azonban a Reichshofgericht, mint láttuk, egészen a 15. század elejéig azonos volt a német király személyes bíraskodásával, addig a nádori bíraskodás már a 13. században s a 14. sz. folyamán maga az országbíró bírósága is teljesen önálló lett, külön (nem királyi) pecséttel s külön kancelláriával rendelkezett s a régi kapcsolatból mindössze annyi maradt, hogy e bíróságot továbbra is praesentia regia-nak nevezték s a hozzá intézett iratokat „domino regi“ címezték.

Mivel azonban — hasonló okok folytán, mint a birodalomban — Magyarországon is szükség volt továbbra is a király személyes bíraskodására, itt is létrejöttek bizonyos intézmények, melyek a Kammergericht-re emlékeztelnek, melyek azonban fejlődésükben azt szintén csakhamar elhagyták.

A 14—15. század fordulóján, ha a magyar király a saját személyében ítelt, ezt a bíróságot specialis praesentia regia-nak nevezték. Ez a bíraskodás éppúgy, mint a Kammergericht, a rendes királyi tanácsban történt s oklevelei a nagyobbik királyi pecsét alatt, tehát a nagyobb kancellária útján — a summus cancellarius felügyelete alatt — keltek. Azon gyakori helyettesítés révén azonban, melyet már a 14. század végén a főkancellár végzett, a 15. század elején ez is rendes bírósággá alakult s így — mielőtt a Kammergericht még kialakult volna, — a magyar bírósági szervezetben a legfelsőbb királyi bíraskodás gyakorlására már második intézményt kellett létesíteni. Ez az új intézmény a personalis praesentia regia volt, mely bár fejlődésének első fázisa 1405 volt, mégis nagyobb jelentőségre csak az államunió következtében emelkedett.⁸¹

E tekintetben ugyanis, mint azt már az előzőekben láttuk, a középkor is eljutott az önálló államiság gondolatához s ezért a birodalmi igazságszol-

facti apud fidelem nostrum venerabilem dominum Matthiam summum cancellarium regni Hungarie nostre maiestatis, certis rationalibus ex causis dimissis et derelictis munimine roboratas. Datum Prage per manus venerabilis magistri Stephani de Byk, archidiaconi cathedralis et canonici ecclesie Zagrabiensis, absente nunc prefato domino Matthia cancellario nostro, onus vicecancellarii, quoad regnum nostrum Ungarie predictum, ex speciali nostre maiestatis commissione atque mandato supportantis, fidelis nostri dilecti . . .“
Fejér X. 7. 787 skk.

⁸¹ A magyar fejlődésre nézve lásd Hajnik I. alapvető tanulmányát: A királyi bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában. (Ért. a tört. tud. k. XV. kötet 18.), aki azonban a külföldi analógiákat nem eléggé használta fel.

gátlatás gyakorlását Zsigmond az államterület elhagyása után rendszerint beszüntette, mindazideig, míg ismét vissza nem tért a Birodalomba. A magyar központi bírászkodás ugyan, mely sokkal nagyobb terjedelmű és tartalmasabb volt, semhogy azt akár egy évre is fel lehetett volna függeszteni: Zsigmond külföldi tartózkodása alatt is változatlanul tovább folyt, e tekintetben azonban a külföldön tartózkodó uralkodó még kevésbé szólt bele az ügyek intézésébe, mint azt az általános kormányzatnál láttuk⁸² s mindent a helytartókra és az otthon maradt bíróságokra (nádor, országbíró, specialis praesentia regia) ruházott,⁸³ amelyek közül a mindenkori kancellár vezetése alatt levő specialis praesentia regia éppen ezen önállóság folytán nagy mértékben kifejlődött s külön kancelláriát alakított magának,⁸⁴ míg a vicariusoknak a király személyét helyettesítő bírászkodása a personalis praesentia regia kialakulását mozdította elő.⁸⁵

⁸² ... dantes et concedentes ... omniaque et singula alia, que in huiusmodi causarum processibus de iure et consuetudine dictorum regnorum nostrorum fieri solita sunt, faciendi, disponendi et ordinandi plenam, puram et omnimodam protestatem" — olvassuk a cremonai megbízólevélben. Később ugyan előfordult, hogy egyes ügyekben személyesen kívánt ítélni, de ezekben is csak az ország határain belül. Igy pl. 1436. aug. 12-én Csehországból írja: „Et quia nos predictam causam partes inter prenotatos. dum Deo volente in regno nostro Hungarie constituemur, examinare volumus et iuxta iuris tramite propria nostra in persona adiudicare ...” stb. Tkalčič i. m. II. 123.

⁸³ Nádori bírászkodás Zsigmond távolléte alatt: 1415. május 1. Visegrád (Temes vm. oklt. 513), 1417. jún. 4. Buda (U. o. 533). Országbírói: 1417. ápr. 22. Buda (U. o. 532). Specialis praesentia regia: 1416. febr. 10. Buda (Hazai oklt. 361), 1417. jún. 4. Buda (Temes vm. oklt. 533), 1418. ápr. 4. Buda stb. (Zichy VI. 485) stb.

⁸⁴ Nevezetesen éppen Zsigmond harmadik hosszas távolléti periodusa alatt 1433-ban találkozunk először a „cancellaria minor” kifejezéssel, amelyet eddig a „cancellaria secreta”-val azonosítottak, amelyről azonban a legújabb kutatások (Szentpétery I.: Magyar oklevéltan 158–160. l.) kimutatták, hogy az a titkos kancelláriával semmi összefüggésbe nem hozható. Ellenben igen valószínű, hogy ez új kancellária, melynek csiráját azon bizonyos Jakab mester működése alkotta, ki már 1401-től mint „specialis presentie maiestatis vicesgerens” majd „diffinitor causarum in speciali presentie nostre maiestatis” s végül 1422. óta mint „protonotarius iudicatus specialis presente nostre” szerepel: hasonló képződmény volt azon szervezethez, mely mint „Hofgerichtskanzlei” éppen Zsigmond korában vált el végleg a rendes kormányzati ügyek kancelláriájától, s melynek feje, Petrus Wacker, kinek működése mindenben azonos volt Jakab mesterével, éppen ezen időben (1424) nyerte el a Hofgerichtsprotonotar (protonotarius curie imperialis) címet.

⁸⁵ A personalis presentia oklevelei azonban etájt még, éppúgy mint a Kammergericht-éi is, a rendes (nagy) kancelláriában keltek, csak mikor a personalis presentia — a XV. század végén — önállóvá lett, állította ki ezen okleveleket is a c. minor, amely ettől kezdve mindkét királyi bíróság expeditúráját képezte, mindaddig, míg Mátyás e két bíróságot nem egyesítette. Ettől kezdve a cancellaria minor megfelel a nyugati Kammergerichtskanzlei-nak.

III.

Közös ügyek.

Az 1410-ben létrejött német—magyar államunió, ámbár mindkét részről állandóak voltak az ingadozások, többé-kevésbé mindvégig megtartotta personális unió-jellegét:¹ mégis a középkori állami életnek, az előbbiek kivül voltak olyan területei is, ahol az állami önállóság elve még nem érvényesült s ahol a fentiekől eltérőleg oly közösség alakulhatott ki, mely minden tekintetben egy reális unió jellegével bírt.

Ezek azok az ügyek voltak, melyeket a középkor s a korai újkor patrimonális államtana „*negotia privata*” néven nevez, melyek a velük szembenálló „*negotia publica*”-tól, főképpen abban különböztek, hogy míg az előbbieket általában az „országglukók” tehát a rendek ellenőrzése alá tartoztak, addig ezeket, mint „magánügyét” az uralkodó szabadon és sa-

¹ E tekintetben jellemző az, hogy oly ügyekben, melyek kétféle birodalmi és magyar vonatkozásúak voltak, egyszerre két oklevelet állítottak ki, egyiket a birodalmi, másikat a magyar kancelláriában. Érdekes példa erre Zsigmond 1423. aug. 5-én Visegrádon kelt mandatumája János zágrábi püspökhöz (tehát a közös főkancellárhoz!) melyben meg hagyja neki, hogy a salzburgi érsekség várait és birtokait, melyek Steiermarkban a magyar határ közelében fekszenek, védelmébe vegye. A mandatum két, egymással teljesen egyező példányban állítottat ki, de az egyik példányt „*Ad mandatum domini regis Franciscus prepositus Strigoniensis*” jegyezte ellen s a birodalmi pecséttel erősítették meg, míg a másik „*De commissione propria domini regis*” kelt s a magyar pecséttel volt ellátva. (Mindkettő a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban = Altmann 5599). Még jellemzőbb ennél Zsigmond parancsa 1437. júl. 25-ről a csehországi Eger-ből egyrészt a birodalmi másrészt magyarországi alattvalóinak. Mivel ugyanis Zsigmond, (mint az előző fejezetben láttuk), ezen években magyar pecsétjét otthonyhagyta, mindkét parancs a birodalmi pecsét alatt kelt, azonban az előbbi distinctio most is megmaradt, mivel az egyik a birodalmi kancellária szokása szerint adatott ki: „*Ad mandatum domini imperatoris Marquardus Brisacher*”, míg a másik magyar szokás szerint: „*Commissis propria domini imperatoris*” (Az előbbi egy, a második két példányban látható a bécsi Staatsarchivban = Altmann 11905, ill. 11906.) — A közös bíráskodás tekintetében érdekes példa Semouitusknak, Mazovia hercegének Garai János ellen bizonyos magyarországi birtokok ügyében indított pere. Az ügyet a két állam határán, Pozsonyban tárgyalták 1430. jan. 6-án a király személyes elnöklete alatt, amikor Zsigmond a birodalomba távozása előtt Magyarországon még utoljára törvényszéket tartott. A bizonyítás megtörténte után, amikor is Garai János a magyar királyi könyvre hivatkozott, s azt András prépost, a nagyobb pecsét alkancellárja elő is kereste: Zsigmond az ügyet a körülötte lévő magyar és birodalmi tanácsosok közös ítélete alá bocsátotta; „*Denique ipsis nostris assessoribus dicte utriusque nationis pro se et distinctim primo paulisper a nostro conspectu semotis ac hinc inde inter se in premissis diu tractantibus et deliberantibus et postmodum in dictum nostrum regium conspectum redeuntibus ac in eorum deliberationibus sub uno sensu et sub uno arbitrio concordando ipsam arbitrariam deliberationem eorum nobis unanimiter recitantibus*” hozta meg Zsigmond az ítéletet, amely — a per tárgyának megfelelően — a magyar kancellária által expedíllatott (Temesvármegye és Temesvár város oklt. 629).

ját tetszése szerint intézhette.² Bár ezen ügyek fogalmi köre állandóan változott s mindenkor az uralkodó és az állam viszonyától függött, mégis a középkor végén általában a következő ügyek tartoztak alája: 1.) a nemesség és címeradományozás bizonyos formái, 2.) a pénzügy egyes vonatkozásai s főképpen 3.) a hadügy és 4.) a külügy.

Megjegyzendő azonban, hogy ezen „közös ügyek” intézménye, ha általában a modern reális unió jellegét mutatja is, attól mégis lényegesen különbözött. A modern reális uniók államai ugyanis a közös államhatalom gyakorlására rendszerint közös, az egyes államoktól eltérő állami organumokat, közös parlamentet vagy legalább is közös minisztériumot hoznak létre,³ úgyhogy e közösséget, bár kisebb mértékben még olyan csak félig reális unióknál is megtaláljuk, mint az osztrák-magyar monarchia volt, (amely államunió a maga közös hadügy és külügyével s az erre vonatkozó közös pénzügyével, a modern uniók közül legjobban emlékeztet arra a sajátos államszervezetre, amely Zsigmond és utódja alatt a Német Birodalmat és Magyarországot egy emberöltőn át egybekapcsolta):⁴ a Német Birodalmat és Magyarországot összekötő államkapcsolatban azonban efféle közös organum még a közös ügyek intézésére sem jött létre, hanem ehelyett az a kezdetleges szokás alakult ki, hogy efféle ügyek intézésénél rendszerint a német és magyar tanácsosok vegyesen működtek közre, azoknak írásbeli expedálását azonban a császár-király kormánysszervei közül az a szerv bocsátotta ki, melynek egyrészt tekintélyénél, másrészt szervezeténél fogva több joga lehetett rá: a birodalmi kancellária.

1.) Azon ügyek között, melyek a császár-király legegényibb rendelkezése alá tartoztak, mint sajátágosan belügyi vonatkozásukat, legelső helyen tárgyalhatjuk a nemesség- és címerügyeket.

A középkori „állam”, mely a különböző jogállású rendek s teljesen jogtalan elemek különböző társadalmának területi összekapcsolódása volt, az állampolgárság fogalmát nem ismerte. Az állampolgárság helyett a középkori államszemléletben a „fidelitás” fogalma szerepelt, mely az „országglakókat” nem mint egy souverain állam tagjait, hanem csak mint az állam felett álló uralkodó „hiveit” (fideles) tekintette, akiknek az „államban” elfoglalt közjogi állása is tk. csak azon magánjogi viszony cor-relatuma volt, melyet az illető az uralkodóval szemben elfoglalt.⁵ En-

² V. ö. Jellinek: Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1929.

³ Lásd pl. Aschehough: Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen (in Marquardsen's Handbuch).

⁴ V. ö. Polner Ödön: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya. Bp. 1891.

⁵ Lásd erre nézve bár más vonatkozásban Váczy Péter tanulmányát: Magyarország a szimbolikus államszemlélet korában. (Minerva 1932. évf. és Minerva-könyvtár XL. szám).

nek a felfogásnak a következménye volt, hogy ha egy uralkodó egyszerre több ország felett uralkodott, egyik országának „fidelis”-ei másik országában is „fidelis”-eiként szerepeltek (ilyen alapon volt pl. lehetséges, hogy Kanizsai János esztergomi érsek vagy Albeni János zágrábi püspök magyar alattvalók léttére birodalmi tisztségeket viseltek) s viszont ha a „fidelitas” jutalmául egyik országban kiváltságokat nyertek, e kiváltságokat uralkodójuk többi országaiban is érvényesíthették.⁶

S fokozott mértékben állott ez azon még inkább csak külsőlegesen díszről, amely (bár a régebb korok is ismerték) de főképpen éppen Zsigmond alatt, a konstanzi zsinat idején kezdett elterjedni⁷ s melynek adományozása még annyira nélkülözött minden közjogi vonatkozást, hogy azt az uralkodók idegen alattvalóknak is adományozhatták:⁸ a címerről.⁹ Ilyen körülmények között a magyar közjog minden sérelme nélkül megtörténhetett, hogy Zsigmond, aki mindjárt közös uralma elején 1411-ben — és pedig a birodalmi kancellária útján — egy német heroldot, bizonyos Johannes Kunigsberget nevezett ki „Ungerland” néven magyar címerkirállyá,¹⁰ nem egyszer a birodalmi kancellária útján adott magyar híveinek is címert vagy ezzel összefüggő kiváltságokat.¹¹ Az első ilyen adomány 1415 jan. 26-án Konstanzban Somkerek Antal részére (nobili Anthonio quondam Nicolai de Somkerek nostro et sacri imperii fideli dilecto), aki a római birodalomban teljesített szolgálatokat, nem is teljes címeradomány, hanem csak a már viselt családi címernek „nemességük nagyobb dicsőségére” való megerősítése.¹² Nem sokkal később azonban

⁶ Ezt az újkorban fellépő indigenatus-i intézmény csak korlátozta, de nem szüntette meg.

⁷ Áldásy Antal: Címertan. (A magyar történettudomány kézikönyve.)

⁸ Ilyen pl. 1415. okt. 20. Perpignan-ban I. Ferdinánd aragóniai király címeradománya a Hettyey és Bátéi családok tagjainak. (Magyar címeres emlékek II. 17.)

⁹ Mint a legrégebb címeres oklevelek mondják: „De claro throni lumine velut e sole micantes radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia maiestate dependent, ut non sit dare alicui nobilitatis seu generositatis insigne, quod a gremio non provenit regie claritatis.” (Idézett h. I. 31.)

¹⁰ E registrum 31. l. (Kiadta innen Áldásy Antal a Turul 39. kötetében. 1925. 31. l.) Érdekes, hogy mikor 1433-ban Csehország is címerkirályt nyert Zsigmondtól „Behemeland” néven, ezt a kinevezést is a birodalmi kancellária állította ki, de ezt a csehek jogtalannak tekintették. A kinevezés szövege ugyanis a K regisztrumban (28v) át van húzva s a margón ez áll: „Vide in registro Boemie.”

¹¹ Erre vonatkozólag néhány szempontot érint s néhány példát hoz Csoma József (Turul, XIV. köt. 1896. 9. skk.): Zsigmond király címerlevelei, valamint Schönher Gyula (u. o. 36. l.): A Kölkedi család címeres levele 1429-ből, s Csoma válasza (u. o. 94. l.): Zsigmond király német birodalmi címerleveleiről. Ezenkívül v.ö. előbbi fej. 15. jegyzetével.

¹² A széki Teleki család oklt. I. 406. Magyar címeres emlékek I. 38. (Altmann nem ismeri.)

már teljesen új címeradományozással is találkozunk és pedig 1415 márc. 12-én szintén Konstanzban Bossányi Márton részére.¹⁸

Ilyen adományok még: 1416 okt. 10. Aachenben Jányoki András és Lőrinc, valamint Szászi Lőrinc részére (teljes adomány)¹⁴ 1426 május 1. Esztergomban Alben-i János zágrábi püspök közös főkancellár s annak testvérei Alben-i Henrik pécsi püspök, valamint Alben-i Rudolf részére (címerbővítés),¹⁵ 1429 május 12. Pozsonyban Kölkedi István fiának (címermegerősítés),¹⁶ 1434 ápr. 20. Bâselben Bâsznai Jánosnak és testvérének Antalnak (teljes adomány)¹⁷ stb.

Megjegyzendő, hogy ezen adományok nagyrésze, bár azok, mint látjuk, nagyrészt külföldön keltek, olykor magyar tanácsosok közbenjárásával s nem egyszer magyar szokás szerint expediáltatott. Így pl. a Somkerei Antal részére adott címerbővítést ugyanaz a reátor intézte, aki Somkerei Antal ügyeit a magyar kancelláriában is szorgalmazni szokta: Garai Miklós nádor¹⁸ s ugyancsak ezen oklevélen az adományozott címer képe — a birodalmi kancellária szokásától eltérően, mely azt közepra szokta festeni, — az oklevél élén volt ábrázolva.¹⁹

2.) A közös ügyeknek második csoportját képezték a pénzügyek bizonyos vonatkozásai. A külön pénzügyi igazgatás ugyan mindkét államban végig megmaradt, de a jövedelmek felhasználásánál s általában a pénzügyek legfelsőbb kezelésénél — a patrimonialis államháztartás szokása szerint — a különböző szempontok teljesen egybeolvadtak.

Zsigmond 1415. nov. 13-án Konstanzból keltezett oklevelében János nürnbergi várgrófnak azon hadi költségek kárpótlásául, melyeket Magyarországon, a török elleni harcokban viselt, 20.000 aranyat utalványoz Rothenburg, Windsheim, Nürnberg, Schweinfurt és Weissenburg birodalmi városok adójának terhére.²⁰ Hasonlóképpen 1431. jan. 12-én Konstanzban a magyar titkos kancellária alkancellárjának, Csapi Lászlónak 800 aranyat utalványoz Konstanz és Nürnberg városok terhére,²¹

¹⁸ Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött címereslevelek jegyzéke I. 6. (Altmann nem ismeri.)

¹⁴ Fejér: Codex diplomaticus X. 5. 678.

¹⁵ H registrum 119. (Altmann 6629.)

¹⁶ Magyar címeres emlékek II. 39. (Altmannál nem található.)

¹⁷ Szövege ki van adva: Turul 1897. 91. és Magyar címeres emlékek II. 47. Feljegyzetelt a K registrum 111^v lapján. Innen idézi Altmann 10628. szám alatt.

¹⁸ A kancelláriai jegyzet: „Johannes prepositus de Strigonio vicecancellarius. Per dominum Nicolaum palatinum.” Somkerei Antal ügyeiben Garai Miklós a relator: 1414. nov. 25, Köln. (Széki Teleki cs. oklt. I. 403.) 1415. ápr. 7. Konstanz (u. o. 409. I.)

¹⁹ V. ö. Áldásy Antal: Cimertan.

²⁰ Altmann 1905.

²¹ Altmann 8062. (Feljegyezve I registrum 99^v.)

amiből azok már pár nap múlva 615-öt ki is fizettek.²² Az oklevelek természetesen mindkét ügyben a birodalmi kancellária által keltek.²³

De viszont a birodalmi kancellária útján expedáltattak egészen más jellegű ügyek is. Így 1411. okt. 19.-én Pozsonyban Stibor erdélyi vajdának a birodalmi kancellária ad engedélyt arra, és pedig német nyelvű oklevélben, hogy a Lessel Hering-nek elzálogosított Dévény és Scharfenstein várakat kiváltsa,²⁴ hasonlóképen 1415. júl. 28-án Sessel-ben Eberhart Sachs budai polgárt a birodalmi kancellária biztosítja arról, hogy Zsigmond a neki járó 3356 magyar aranyat febr. 2.-ig kifizeti.²⁵

3.) A patrimoniális államháztartás következménye volt, hogy két vagy több állam között, melyek, ha csak ideiglenesen is, közös uralkodó alá kerültek, nemcsak a pénzügyek terén léptek fel közösségek, hanem — ami ezzel szoros kapcsolatban állott — a hadügyek terén is.

Ámbár a legfőbb hadügyi igazgatás, mely ma is az uralkodók legégyénibb jogaihoz tartozik, amit katonai irodájuk által gyakorolnak, e korban a rendes kormányzattól még messzebb állott s a personalis hadvezetés következtében jóformán az írásbeli eszközök igénybevétele nélkül történt, mégis az a kevés nyom, mely az általános hadügyi igazgatás terén maradt, kétségtelenül bizonyítja e téren is a közös jellegét.

Ez a közös jelleg főképpen Zsigmondnak Velence elleni hosszadalmas háborúiban nyilvánult, amelyet első sorban mint magyar király viselt az örökké vitás Dalmácia birtokáért s fővezére is magyar alattvaló, az egyébként olasz származású Ozorai Pipo temesi ispán volt: mégis e háború nemcsak magyar, hanem birodalmi haderővel is folyt s a Magyarországhoz tartozó Horvát- és Szlavonországot, valamint Dalmátia területéről, a Birodalom északolaszországi tartományaiiba, Isztriába, Friaulba és Lombardiába is átterjedt.²⁶

Így a birodalmi kancellária által expedáltatott az az intézkedés, amellyel Zsigmond 1411. nov. 3.-án, tehát mindjárt közös uralkodása kezdetén Graf Friedrich v. Ostenburg-ot, Stibor v. Stibrowitz-ot (Stibor vajdát) s Philipp v. Ozora-t (Ozorai Pipót) megbízta Aquilejában és Friaulban a „birodalmi ügyek“ átvételével.²⁷ Hasonlóképpen az a mandátum, amellyel 1412. május 5-én Marczali Miklós erdélyi vajdát s zenggi gró-

²² Zsigmond nyugtája erről: Altmann 8215.

²³ Azzal a különbséggel, hogy az elsőnél, mivel akkor Zsigmond nem volt Konstanzban, valószínűleg csak azon membranok egyike használtatott fel, melyeket Zsigmond helytartójának, Frigyes brandenburgi őrgrófnak hátrahagyott. (V.ö. Altmann 1880 b.)

²⁴ „Per dominum Erenfred de Seckendorf magistrum curie burgravii Nürnbergensis Johannes Kirchen.“ E registrum 10^v. (Altmann 140.)

²⁵ Ellenjegyzés nincs! E registrum 193^r. (Altmann 1181.)

²⁶ Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmunds II. köt.

²⁷ „Ad mandatum domini“ regis Johannes Kirchen.“ E registrum 11^r. (Altmann 144.)

fot, valamint Maróthi János macsói bánt bízza meg ugyancsak Aquilejában, Friaulban, valamint Toscanában és Lombardiában hasonló feladattal,²⁸ valamint az is, amelyben kevéssel később Marczali Miklós hatáskörét Dalmátiára és Horvátországra is kiterjeszti.²⁹ S ugyancsak ott kelt az az intézkedés, melyben Zsigmond e háború folyamán elrendeli, hogy Friedrich della Torrenak, Ozorai Pipó által elfoglalt dalmáciai vára, Torre visszaadassék,³⁰ vagy amelyben 1418-ban Konstanzban megengedi Carcianó vár újjáépítését.³¹ Sőt e szokás azon állandó katonai igazgatás következtében, mely alatt Magyarország déli tartományai etájt állottak, nem egyszer polgári jellegű ügyekre is kiterjedt. Így pl. egy alkalommal Zsigmond a birodalmi kancellária útján törvényesíti néhai Mustig István trau polgár leányát,³² amely város pedig magyar fennhatóság alá tartozott.³³ A relátor ez ügyben Ozorai Pipó volt (Per dominum Philippum de Ozora comitem Themesiensem Iohannes Kirchen), aminthogy különben is gyakran szerepeltek ezen ügyekben magyar relátorok. Így pl. az utóbb idézett ügyek egyikénél Benedek székesfehérvári prépost,³⁴ másíknál pedig Simon trau püspök.³⁵

4.) A közös ügyeknek legjellegzetesebb és legtartalmasabb csoportját azonban azon ügyek alkották, amelyek a közös uralkodó alá jutott két államnak, a Német Birodalomnak és Magyarországnak a többi államokhoz való viszonyát érintették s melyeket általában külügyeknek nevezhetünk.

Ezt bizonyíttják azok az aránylag gyakori tárgyalások,³⁶ melyek mindjárt Zsigmond közös uralma elején megindultak a Lengyelországgal való békekötésekkel (1411. febr. 1. Thorn : békekötés Lengyelország és a Német

²⁸ Kancelláriai jegyzet ugyanaz. E registrum 24r. (Altmann 224.)

²⁹ 1412. május 27. „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani.“ E registrum 27r. (Altmann 243.)

³⁰ „Per Benedictum prepositum Albensem. Johannes prepositus et vicecancellarius etc.“ E registruban legelső oklevél. (Altmann 206.)

³¹ „Ad mandatum domini regis episcopo Traguriensi referente. Paulus de Tost.“ F registrum 115. (Altmann 3164.)

³² E registrum 3v. (Altmann 75.)

³³ A trau püspök, miként a többi dalmát püspökök is, éppen Zsigmond alatt jut be a magyar királyi privilegialis oklevelek záradékába.

³⁴ Lásd a 30. jegyzetet.

³⁵ Lásd a 31. jegyzetet.

³⁶ Ezeket több-kevesebb teljességgel összeállította Horváth Jenő: Magyarország államszerződéseinek jegyzéke. 973—1526. Catalogue des traités de la Hongrie 973—1526. (A Magyar Külügyi Társaság kiadványai : Magyarország szerződései a külső hatalmakkal. Recueil des traités de la Hongrie avec les puissances étrangères. I.) Budapest 1921. 147—172. szám.

Lovagrend között,³⁷ 1411. nov. 19. Szramovice : békekötés Magyarország és Lengyelország között,³⁸ 1412. márc. 15. Lubló : szövetség Magyarország és Lengyelország között,³⁹) s folytatódtak az Ausztriával, Franciaországgal s Angliával való különböző szövetségekkel (1411. okt. 7. Pozsony : osztrák-magyar határszerződés,⁴⁰ 1414. jún. 15. Trieszt : szövetség az unió és Franciaország között,⁴¹ 1416. aug. 15. Canterbury : szövetség az unió és Anglia között,⁴²) míg tetőpontjukat a 20-as évektől kezdve azon örökös szövetség- és békekötésekben érték el, melyek a Velencével való háborúval függöttek össze. (1427. május 7. szövetség az unió és Milánó között,⁴³ 1428. szept. 8. Illyéd : fegyverszünet az unió és Velence között,⁴⁴ 1431. febr. 5. Milano : szövetség ismét az unió és Milano között,⁴⁵ 1433. jún. 4. Róma, 1435. aug. 31. Nagyszombat, s 1437. jún. 29. Eger : fegyverszünet az unió és Velence között,⁴⁶) stb.

Igy — hogy fenti állításunkat néhány példával igazoljuk — 1412 tavaszán Kassáról Zsigmond János pécsi prépostot, magyar secretariusát és Octavian de Sancto Severino-t együtt küldi XXIII. János pápához;⁴⁷ 1425. szept. 26-án Pozsonyban Artandus St. Antoine-i apátot és János budai prépostot a cancellária maior alkancellárját együtt bízza meg, hogy V. Márton pápával szövetséget kössenek;⁴⁸ 1428. dec. 8. Temesvárott András császári prépost szintén a cancellária maior alkancellárja s Ludovicus Catanus jogtudor nyernek megbízatást a Velencével való béketárgyalásokra,⁴⁹ míg végül 1431-ben Nürnbergből Brunoro della Scala (Verona és Vicenza birodalmi helytartója), valamint a magyar Tamási László, Hédervári Lőrinc és Mátyás titkos alkancellár nyernek közös megbízatást a Milanoval való szövetségkötésre.⁵⁰ Sőt nem egyszer az is előfordult, hogy csakis magyar tanácsosok végezték e tárgyalásokat, mint például 1426-ban a firenzei követek fogadását,⁵¹ avagy 1432-ben a Velencével

³⁷ Horváth i. h. 147. sz.

³⁸ Katona : Historia critica XII. 50. l.; Fejér : Codex dipl. X. 5. 120. l.

³⁹ Fejér : Codex dipl. 10. 5. 252.

⁴⁰ U. o. X. 5. 125.

⁴¹ Horváth i. h. 157. sz.

⁴² U. o. 160. sz.

⁴³ U. o. 164. sz.

⁴⁴ U. o. 166. sz.

⁴⁵ U. o. 168. sz.

⁴⁶ U. o. 170—72. sz.

⁴⁷ Altmann 12228.

⁴⁸ U. o. 6433, bár később e megbízólevelet a közben veszprémi püspökké lett János számára egyedül állíttatja ki. (1426. aug. 22. Altmann 6721.)

⁴⁹ Altmann 7148.

⁵⁰ Altmann 8663.

⁵¹ 1426. május 11-én Tatán Mátyás zágrábi prépost magyar titkos alkancellár közli

folytatott békealkudozásoknál,⁵² stb. Mihelyt azonban e diplomáciai ügyek „aktáinak” elkészítéséről és kibocsátásáról volt szó, a magyar kancellária teljesen háttérbe szorult⁵³ s competentiáját a cancellaria imperialis érvényesítetté, amely így lassanként nemcsak a szorosabb értelemben vett diplomáciai ügyeket ragadta magához, hanem általában az összes külföldi levelezéseket, sőt ezeken túl olyan ügyeket is, amelyek mai értelemben véve már nem is tartoznak a külügyek közé.

a) A birodalmi kancellária volt illetékes az összes államszerződések megkötésénél éspedig annak, e korban már feltűnő mindkét formájánál, úgy az „egyszerű”, mint az „összetett” diplomáciai eljárásoknál.⁵⁴

α) A birodalmi kancellária állította ki a követeknek adott megbízóleveleket éspedig nemcsak azon esetekben, amikor birodalmi és magyar tanácsosok közösen küldettek követségbe, hanem olyankor is, amikor tisztára Magyarországot érintő ügy volt s csakis magyar tanácsosok voltak a követek. Így — az előbbi esetre fentebb már idézett példákon

a firenzei követekkel, a Velencével kötendő béke feltételeit. (Archivio storico italiano 1842 (4). 227.)

⁵² 1432. márc. 25-én Pármában Zsigmond a következőket bizza meg a Velencével való béketárgyalásokkal: Tamási László magyar udvarmestert, Hédervári Lőrinc marsalt. Matiko kewini ispánt s nándorfehérvári kapitányt, Mátyás zágrábi prépostot, a titkos pecsét alkancellárját s Thomsa dalmát-horvát albánt. (Altmann 9086.)

⁵³ Olyan külügyi természetű oklevél, melyet a magyar kancellária bocsátott ki, ezen évekből csak kivételesen fordul elő. Ilyen Zsigmondnak egy 1426. május 15-én Tatán kelt levele Witold litván fejedelemhez, melyben őt a lengyel királynak a török elleni megsegítésére szólítja föl, s melyet a magyar titkos alkancellár jegyzett ellen. „Ad mandatum domini regis Mathias prepositus Zagrabienensis vicecancellarius.” (Altmann 6638.) Egyébként azonban a birodalmi kancellária ilyen irányú működése gyakran csak tisztán az oklevél technikai kiállítására volt, amennyiben a szöveg megfogalmazását a tárgyaló felek kölcsönösen intézték el. Ezt érdekesen illusztrálja Zsigmond megbízottainak 1423. jan. 3-ról Pozsonyból küldött levele Ulászló lengyel király megbízottaihoz (akikkel Késmárkon 1422. végén megkezdtek a lengyel-magyar szövetség megújítására vonatkozó tárgyalásokat, de közben uralkodójukat értesíteni visszatértek Pozsonyba): „Reverende pater et magnifici amici carissimi! Prout pridem magnificus Petrus de Perin et honorabilis dominus Johannes cancellarius coambasiatores nostri cum nostris relationibus et tractatibus *per nos mutuo et invicem in Kezmark conceptis*, prius quam nos ad serenissimum dominum nostrum regem Romanorum et Boemie etc. pervenerunt sibi que tractatus huiusmodi enucleatus detexerunt . . . prout credimus, magnificus vir Petrus Henrici magister tavernicorum vobis plene descripsit . . . Idcirco scire placeat, quod dominus noster rex pretendit se hac re aliquem deserere *in notula inter nos utrimque concepta* . . .” G registrum 210. l., ahol a rendesen regisztrált oklevelek után több, a béketárgyalásra vonatkozó jegyzet között található.

⁵⁴ V. ö. L. Bittner: Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragurkunden, Berlin 1924. 4. skk. Természetesen a középkorban e tekintetben még nem lehet valami pontos distinciókat tenni, már csak azért sem, mivel a tárgyalási oklevelek a legtöbbször nem maradtak fenn.

kívül⁵⁶ többek között onnan kelt s „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani vicecancellarius“ bocsátotta ki 1412. okt. azt a credentialis oklevelet, mely bizonyos, meg nem nevezett személyeket megbíz a Szepességnek Ulászló lengyel király részére való elzálogosításával⁵⁶ avagy pl. 1432-ben, melyben Zsigmond egy öt tagból álló magyar követséget (nevezetesen Tamási László udvarmestert, Hédervári Lőrinc marsallt, Matiko kevinci ispánt, nándorfehérvári kapitányt, valamint Mátyás Miklós alkancellárt és Thomsa dalmát-horvát bánt) küld a Velencével való béketárgyalásokra, s amikor is a megbízólevelet „Ad mandatum domini regis Gaspar Sligk jegyezte ellen.⁵⁷

β) A birodalmi kancellária állította ki úgy az uniót, mint annak csak egyik tagját érdeklő államszerződéseket, illetőleg mivel ezeket rendszert két példányban készítették el, azoknak a Zsigmond részéről szóló példányát. Így pl. az unió és Franciaország,⁵⁸ s az unió és Angolország között⁵⁹ létrejött szövetség avagy a velencei háborúval kapcsolatban létrejött számos fegyverszüneti és békeszerződés⁶⁰ oklevelein kívül, a birodalmi kancellária állította ki azon két 1411. okt. 7-én s tíz év múlva 1421. szept. 28-án Pozsonyban Albert herceggel kötött szerződést, melyeknek egyike a Magyarország és Ausztria közötti határokat szabályozza,⁶¹ másika pedig Zsigmondnak fiutód nélküli halála esetére, leányának Erzsébetnek s vejének, Albertnek Magyarországon, (valamint Cseh- és Morvaországban) való örökösödést mondja ki,⁶² sőt bár tisztára magyar urak hozzájárulásával s kancelláriai

⁵⁶ V. ö. a 47–50. jegyzetekben idézett okleveleket, melyeknek ellenjegyzése a következő: 1412: ismeretlen. — 1425: „Rex Franciscus.“ — 1428: „Ad mandatum domini regis Petrus Kalde canonicus Zagrabiensis.“ — 1431: ismeretlen. — Mindezen megbízólevelek a birodalmi könyvekben regisztráltak is. H 104. — I 14r — I 140.

⁵⁶ Registráltatott az E registrum 37r l. (Altmann 365.)

⁵⁷ Registráltatott az I registrum 182v l. (Altmann 9086.)

⁵⁸ 1414. junius 25. Trient: „Ad mandatum domini regis Johannes Kirchen.“ (Altmann 993.)

⁵⁹ L. Reichstagsakten VII. 332. (Altmann 1975.), valamint u. o. 341. (Altmann 2236.)

⁶⁰ Így pl. 1433. jun. 4. Róma: Fegyverszünet Velencével 5 évre: „Ad mandatum domini imperatoris Gaspar Sligk cancellarius et comes ac capitaneus terrarum Egre.“ K registrum 1v (Altmann 9478.) — 1435. aug. 31. Nagyszombat: 10 éves szövetség Velencével: „Ad mandatum domini imperatoris Gaspar Sligk miles cancellarius“. K registrum 225–226. (Altmann 11178.) — 1437. jul. 19. Eger (Csehország): A Velencével 1433-ban kötött fegyverszünet meghosszabbítása újabb 9 évre. Kancelláriai jegyzete csupán: „Ad mandatum domini imperatoris“, de szintén a bir. reg.-ba vezették. L 59v. (Altmann 11926.)

⁶¹ „Ad mandatum domini regis Johannes Kirchen.“ E registrum 8v–9. Kiadva: Fejér: Codex diplomaticus X. 5. 125. (Altmann 436.)

⁶² „Ad mandatum domini regis domino Georgio episcopo Pataviensi cancellario referente. Franciscus prepositus Boleslavensis.“ G registrum 97v–98r. Kiadta Katona: Historia critica XII. 382. (Altmann 4612.)

ellenjegyzés nélkül, de mégis birodalmi pecsét alatt adatott ki 1411. december 10-én Visegrádon a Magyar- és Lengyelország közötti békekötés,⁶⁸ s 1412. márc. 15-én Lublóban a két ország közötti szövetségi szerződés okmánya is,⁶⁴ valamint ennek 1415. ápr. 20-án Konstanzban⁶⁵ s 1423. okt. 30. Késmárkon történt megerősítései is.⁶⁶ S — ami mindennek betetőzése volt — a birodalmi kancellária expedálta 1411. nov. 8-án Zágrábban azt a nagyfontosságú oklevelet is, amellyel a pénzzavarban szenvedő Zsigmond 12 szepesi várost és 3 uradalmat elzálogosított.⁶⁷

b) Eme legfontosabb államszerződéseken kívül a cancellaria imperialis végezte általában úgy az unióval, mint a Magyarországgal kapcsolatos összes diplomáciai levelezéseket, így a szentszékhez,⁶⁸ a francia⁶⁹ és angol uralkodókhoz,⁷⁰ valamint főképpen a német lovagrendhez⁷¹ és a lengyel királyhoz,⁷² bár azok közül nem egy, mint pl. 1428-ban a német lovagrend néhány tagjának Magyarországra való áttelepítése,⁷³ 1412-ben a dalmáciai,⁷⁴ 1420-ban ill. 21-ben a moldvai és török háborúk kér-

⁶³ „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani.” Bevezetve az E registrum 14b—15r lapján. (Altmann 150.)

⁶⁴ „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani.” Bevezetve E registrum 22v—23. a következő jellegzetes cím alatt: „Littera concordie inter reges Hungarorum et Polonorum” A birodalmi titkos pecsét mellé egyébként a magyar urak is felfüggesztették pecsétjüket. Az oklevelet többek között kiadta Fejér X. 5. 279., azonban a kancelláriai ellenjegyzés nélkül. (Altmann 199.)

⁶⁵ Kancelláriai jegyzete, valamint eredetije is ismeretlen. Az E registrumban azonban az előbbi oklevél mellett ez olvasható: „Concordia infrascripta fuit de verbo ad verbum sub sigillo maiestatis imperialis renovata et datum est par literarum concordie per omnia eiusdem tenoris, una pro rege Polonorum et altera pro duce Witawdo, obmissis tamen nominibus prelatorum et baronum infrascriptorum, quorum sigilla in litteras renovatas apposita non fuere.” Kiadva Dogiel: Codex diplomaticus regni Poloniae I. 49. (Altmann 1631., akinek figyelmét azonban a fenti registrum-bejegyzés elkerülte.)

⁶⁶ Eredetije nem ismeretes. Bevezetve a G registrum 180. lapján, ahol ez áll: „Rex Franciscus.” A birodalmi pecsét mellé itt is felfüggesztették a magyar urak is pecsétjeiket: „presentium sub nostre maiestatis et etiam prelatorum, principum et baronum predictorum sigillorum testimonio litterarum.” Kiadva többek között: Fejér X. 6. 533.; Katona XII. 403. (Altmann 5493.)

⁶⁷ Kancelláriai jegyzete, valamint eredetije is ismeretlen. Bevezetve a G registrum 184v lapján, ahová — tekintve, hogy e kötet csak 1418-tól tartalmaz okleveleket — valószínűleg csak később került. A fentebbiekből következtetve azonban kétségtelenül ez is birodalmi kiadvány. Kiadva többek között: Fejér X. 5. 397.; Katona XII. 127. (Altmann 380.)

⁶⁸ Pl. Altmann 667 és kk., 672, 790, 811.

⁶⁹ Altmann 681, 432, 938, 2149. stb.

⁷⁰ Altmann 560, 938, 948, 958. stb.

⁷¹ Altmann 6887, 7309, 17132.

⁷² Altmann 870, 2758, 2866.

⁷³ „Ad m. d. r. Caspar Slick.” Altmann 7139. Lásd még u. o. 7132.

⁷⁴ V. ö. 391 a).

dése,⁷⁶ vagy pl. 1437-ben az újra összehívandó egyetemes zsinat székhelyének Budára való áttétele⁷⁶ nem annyira a birodalom, mint inkább Magyarország ügyei voltak.

c) Végül a cancellaria imperialis intézkedett nem egyszer olyan ügyekben is, melyek tk. nem is voltak diplomáciai ügyek. Így pl. tisztán magyar eredetű s a magyar király alatt álló rendekbe (Szent György rend, Sárkányrend), külföldi tagok részvételénél rendszerint a birodalmi kancellária állította ki a felvételi oklevelet⁷⁷ külföldre utazó magyar alattvalóknak nem egyszer ez adott útlevelet⁷⁸ s protegálta a magyar alattvalók ügyeit nemcsak a Birodalomban,⁷⁹ hanem külföldön is.⁸⁰

⁷⁶ „Ad m. d. r. domino Georgio episcopo Pataviensi cancellario referente Franciscus prepositus Strigoniensis.” Altmann 4231. Lásd még u. o. 4602.

⁷⁶ Altmann 11621.

⁷⁷ Ilyen pl. 1412. szept 26-ról Berthold Orsini felvétele. „Ad mandatum domini regis Johannes prepositus Sancti Stephani vicecancellarius etc.” E registrum 39v—40r. (Altmann 359.) Avagy 1429. Sándor Witold, Litvánia nagyhercegének felvétele. „Ad m. d. r. Caspar Sliqk.” Fejér X. 8. 616. (Altmann nem ismeri.)

⁷⁸ Ilyen Zsigmond útlevele 1423. február 13-ról a Rómába és a Szentföldre utazó Várdai Mihály részére, melyet ugyan Csapi László magyar alkancellár relatiójára állítottak ki, de a birodalmi alkancellár jegyezte ellen: „Ad m. d. r. domino Ladislao cancellario ungarico referente. Franciscus prepositus Strigoniensis.” Zichy-okmánytár VIII. 80. (Altmann nem ismeri.)

⁷⁹ Ilyen az az oklevél, melyben 1423. ápr. 5-én Kassán Somodi Péter esztergomi presbitert az aacheni Marienstiftskirche magyar kápolnájára „ad vicariam seu capellam Hungaricam” praesentálja. „Ad mandatum domini regis Franciscus prepositus Strigoniensis.” Altmann 5512. V. ö. ugyanott 2497.

⁸⁰ E tekintetben nagyon érdekes Zsigmondnak egy supplicatiója a pápához, melyben Matko dalmát-horvát bán Ábel nevű unokaöccsének ügyét támogatja: „Beatissime pater et domine reverendissime! Meruerunt apud nos magnifica gesta magnifici Matkonis bani nostri Dalmatie atque Croatiae, quibus in regno nostro Hungariae tam contra Teucros. quam contra alios nostros et Christiane fidei hostes laudabiliter claruit et non solum ipsum dignis honoribus prosequimur, sed et suos omnes ad laudem aliquam promovere studemus etc. . . . Datum Prage die XVIII. mensis Octobris (1437) . . . Sanctitatis vestre devotus filius Sigismundus Dei gratia imperator semper augustus ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatie, Croatiae etc. rex. — Ad mandatum domini imperatoris Caspar Slick cancellarius.” (M. N. Múzeum L. O. ta.)

IV.

A reakció.

Bár a fent vázolt közösségek, mint ezt tárgyalásunk menetén állandóan igyekeztünk hangsúlyozni, általában csupán azon szervezeti differentiatlanság következményei voltak, melyeket a középkori feudális állam felmutat, ez nem jelentette azt, hogy az államunió két tagja, melyek 1410-ben csupán a közös uralkodó tervével mentek az egyesülésbe, az őket egyre gyakrabban ért súlyos vagy kevésbé súlyos államjogi sérelmeket nyugodtan viselték volna. Ezen sérelmek nagy része ugyan inkább olyan volt, amit csak a legfelsőbb kormányzatba beavatottak ismerhettek, egyes tények azonban ennek a határait is túlhaladták s az akkori államalkotó elemnek, a rendeknek is tudomására jutottak, ahol (azon közjogi s bizonyos fokig nemzetiségi éberség folytán, mely a későközépkorban már benne lappang) a közös uralom túlkapásai ellen kisebb-nagyobb visszahatást váltottak ki.

Sérelmek mint láttuk, mindkét államra nézve egyformán előfordultak. Németországban, ahol hosszú időn át magyar emberek vitték a kormányt, éppúgy, mint Magyarországon, amely egyes ügyek s különösen a külügy tekintetében alárendelt helyzetbe került. Ha azonban mindeme sérelmeket összehasonlítjuk s a Birodalom és Magyarország viszonyát ilyen szempontból is mérlegre vetjük,¹ mégis azt látjuk, hogy az 1410-iki választás által produkált közjogi helyzet Magyarországra sokkal kedvezőlenebb volt, hiszen itt az unió az egész államszervezetet gyökeresen felforgatta s Zsigmond egész uralma csak provizórikus intézkedések sorozata volt.

Igy azután könnyen érthető, hogy míg a birodalomban az ellenhatás inkább csak egyes konkrét alkalmakkor (így pl. Zsigmond uralkodása elején a kancellária magyar vezetése² vagy 1429-ben Zsigmond hosszús magyarországi tartózkodása miatt)³ nyilvánult s a helyzet megvál-

¹ Pl. a külügyek s általában a közös ügyek terén észlelhető alárendeltséget illetőleg nem tévesztendő szem elől, hogy ha ezekben általában a birodalmi kancellária volt is az illetékes, végeredményben azonban azok hosszú ideig mégis csak magyar emberek által intézettek, amint az a kancelláriai ellenjegyzésekből, melyeket a jegyzetekben állandóan kiírtunk, világosan látható.

² V. ö. az I. fejezettel.

³ Erre vonatkozóan Regensburg város követének a Pozsonyban tartott birodalmi gyűlésről szóló jelentése tartalmaz adatokat: „Item also fordert unser herr der kunig an sand Niklas tag die fursten und stet zu 9 stund. do antwurt der von Maincz unserm herrn dem kunig, und erzelt do im was si sein genaden rieten, fursten und herrn, als oben begriffen ist. und paten darauf, sein genad wolt das also genadikleich aufnemen und der kristenhait zu trost also auf den tag komen gein Frankchfurt oder Nu rnberg

tozásával rendszerint meg is szűnt,⁴ addig Magyarországon, ahol minden bajt a közös uralomban láttak, lassanként az államunió egész rendszere ellen fordult s mindinkább annak a megszüntetését követelte.

Ez a reakció természetesen Zsigmond halála után robbant ki. Zsigmond utódjának, Albertnek ugyanis, akit magyar királlyá történt megkoronázása után⁵ nemsokára (1438 márc. 18) német-római királlyá is megválasztottak,⁶ a magyar rendek, Albertnek azon ígéretére támaszkodva, melyet koronáztatása alkalmával nekik tett:⁷ már semmiképpen sem akarták megengedni, hogy az idegen koronát elfogadja s egy új reális unió következményeit hozza az országra⁸ s csak, amikor már a baseli zsi-

und darauf alle herrn und fursten und die stet ernstleich fodern als er des wol macht hiet; wann, wen si vor von fursten und herrn nach seinem haissen gefodert hieten, ain tail war komen oder sein rat der ander gar nicht; und mainten, si hieten ain Romisch kunig der si zu fodern hiet. item darauf antwurt unserr herr der kunig, er war fro gewesen das si also dohin komen und ander herrn und stet... er hofft auch die sach die er also fur sich genomen hiet das die gotleich und erleich war, darin er ires racz begert hiet. westen si das in chainen sachen zu pessern, des war er willig. *solt man im darin nicht helfen wellen, so kom er an die wort zu Kosteniz die er dem pabst gegeben hiet, das er ainen andern kunig zu dem reich welt der dem pas mocht vor sein. es mocht sich auch noch also darzu machen, e er wolt das die sach sich nicht anders pei im machen solt und im das wort solt pei seinen zeiten zugeschriben werden, er wolt es enoch dem pabst und in ubergeben; und wolt sich des kunigreich zu Ungern tragen, hofft er do hiet er noch prot und wein dieweit er lebt.*“ Deutsche Reichstagsakten IX. 360.

⁴ A fenti esetekben Kanizsai János lemondása után (v. ö. II. fejr.) ill. amikor Zsigmond mégiscsak elment a birodalomba s ott (Nürnbergben) Reichstagot tartott. (Deutsche Reichstagsakten IX).

⁵ Fejér XI. 29. skk. Egyébként már ez sem ment simán, amint az Aeneas Sylviusnak Albertről írt életrajzából kitűnik: „Sed cum in Hungariam perrexisset coronarique deberet, fuerunt complures nobiles, qui se nihil de sua electione scivisse contenderent nec eum regem volebant. (Kiadva Fejér; Codex diplomaticus XI. 389. stb.)

⁶ A választásra nézve lásd Deutsche Reichstagsakten továbbá W. Altmann tanulmányát: Die Wahl K. Albrechts II. zum römischen Könige. (Berlin 1886).

⁷ E hitlevél szövege eredetiben nincs meg, csak két másolatban (München; Hof- und Staatsbibliothek, cod. lat. 17543, fol. 220, ill. Melk: Stiftsbibliothek), melyeket G. Beckmann fedezett fel. (V. ö. Deutsche Reichstagsakten XIII. 1. 24.) A kérdéses (13.) articulus (bár Beckmann az egészet másképpen akarja interpretálni) így hangzik: Item quod in isto loco, in quo sumus, nos cum ipsis manebimus et procedemus postea ad domos habitationum nostrarum tam ante coronationem quam post in Hungaria et ibi mansionem more aliorum regum faciemus et continuabimus. (I. h. 3. j.)

⁸ „Interim et electores imperii, audita Sigismundi morte, eundem Albertum in regem Romanorum elegerunt miseruntque sibi decretum usque Viennam... Hic multa consilia fuerant, an recipi imperium deberet. Nam Hungari contrarij videbantur nec enim bene provideri et imperio et regno suo per unam personam rebantur.“ (Aeneas Sylvius

nat felmentette Albertet a magyaroknak tett ígéret alól,⁹ engedtek azon fel-tétellel, hogy az új római király koronáztatására csak két év múlva fog a Birodalomba menni.¹⁰ Mikor azonban a helyzet — Albert minden ígérete ellenére — mindenben a régi maradt s az új király, aki Zsigmond három ko-ronája mellett még az osztrák hercegséget is bírta, mindjárt trónralépte után külföldre, Ausztriába és Csehországba vonult, az otthoni kormányt ismét helytartókra bízván:¹¹ az a sok elégületlenség, mely már három évtized

idézett életrajza Albertről.) Részletesebben látszik a magyarok gondolkozása abból az emlék-iratból, melyet Bartholomeus de Vicecomitibus, novarai püspök írt, hogy a vonakodó Al-beretet a római korona elfogadására bírja: „... Sed cur Hungari te impediunt? An non etiam eorum regno expedit te esse imperatorem? Vide, quia salutis proprie restitunt; et consulendum est etiam nolentibus, quando quod bonum est, nesciunt. ... Quin et imperium regno, regnum imperio sustentatur; plus quoque hoc nomen imperii, ubicunque sit impe-rator, regno proderit, quam si rex in Hungaria presens maneat. Quamquam imperatori quis prohibebit personaliter in Hungaria commorari, cum et illa non sit septa imperio sedes? Quod si nollent Hungari propter absentiam te fieri imperatorem, sic nec Bohemorum re-gnum suscipere oportebat: quia et propter regnum Bohemie sepe te necesse abire erit. At sicut Hungariam Bohemie vires iuvare possunt, sic regnum utrumque vires imperii; et facta duorum regnorum cum imperio coniunctione, incredibile est, quantum robor connec-tatur...” (Ki van adva Fejér: Codex diplomaticus XI. 48. skk.)

⁹ Fejér említi a navarrai püspök fent idézett leveléhez csatolt jegyzetében: „Fuerat etiam per Fridericum aliosque Austrie duces postulatus, a patribus autem concilii Basi-liensis religione, Hungaris data, solutus pronunciatus.”

¹⁰ Windecke mondja (i. h. 453. l.) „do goben ime die fürsten frist zwei jor heruß in das rich zu komen.“ V. ö. Altmann; Die Wahl Albrechts II. 68. l.

¹¹ A helyzet Albert ezen távolléte alatt általában ugyanaz volt, mint Zsigmond utolsó (1435—37. közötti) távolléte alatt. A kormányt most is a királyi tanács vitte, melynek segítségére György esztergomi érsek vezetése alatt s a sigillum secretummal együtt (Albert alatt nagy pecsét nem volt) otthon maradt az egész kancellária (pl. Frangepán oklevéltár I. 306., Máramarosi diplomák 307, Zichy okmánytár VIII. 622., valamint Fejér XI. 115.) míg Albert a maga elég számos okleveleit, Zsigmondhoz hasonlóan, szintén birodalmi sőt nem egyszer osztrák hercegi pecsétje alatt expediálta (pl. Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya, törzsanyag: 1438. jún. 1. továbbá Soproni Oklevéltár I. 3. 161, 168, 169. s Fejér XI. 77. 115.) sőt olykor az is előfordult, hogy az egyes magyarországi német városok ügyében teljesen az osztrák kancellária intézkedett. (Igy pl. egy alkalommal Po-zsony várost érintő ügyben: „Geben Wienn an Eritag vor dem heiligen ostertag, anno etc, tricesimo octavo unser reich zu Ungern im ersten jar, unter unserem insigl, das wir in unserm fürstentum Österreich geprachen. — Ad mandatum domini regis Bh. Dos. re-ferente.” Fejér XI. 75.) A helyzet komplikálására mindehhez hozzájárult az is, hogy 1438 közepétől kezdve a Csehországból visszatérő királyné, Erzsébet, aki magát a magyar trónon férjével egyenlő rangúnak tekintette (V. ö. Fejér XI. 257.) mindinkább részt követelt a kormányzásban (Pl. 1438. nov. 15.: „De commissione propria domine regine ac prelatorum et baronum universorum.” Fejér X. 101. — 1438. nov. 16.: „De commissione domine re-gine.” Károlyi oklevéltár II. 212. — 1439. jan. 10.: „De commissione domine regine ac pre-latorum et baronum nostrorum.” Zichy oklevéltár VIII. 645. stb.) sőt nem egyszer a királyi tanácstól teljesen függetlenül a saját nevében és saját kancelláriája által intézkedett. (Ilyen pl. 1438. jún. 21. Buda: „Elisabeth Dei gratia Hungarie. Dalmatie, Croatie etc. regina

óta egymásra halmozódott, Albert távollétével egyenes arányban növekedett s régi közjogi jellegét levetve, nemzetiségi mozgalommá változott¹² s teljes erejével az országra nehezédő idegen uralom s annak minden correlatuma ellen fordult, nem kimélvén magát az idegen származású uralkodót sem, ki népének nyelvét még nem tudta elsajátítani.¹³

Az 1439. év májusában, Albert hazatértének hírére, Budára egybegyült forradalmi országgyűlés¹⁴ — melynek praeludiumát a magyar és német polgárok között keletkezett elkeseredett utcai harc képezte¹⁵ — addig, sőt azután is szokatlan módon és hangon, olyan követeléseket terjesztett a király elé és fogadtatott el vele, melyek hivatva voltak az egész rendszert egy csapásra megszüntetni s az országban minden idegen behatásnak egyszersmindenkorra végetvetni.¹⁶ Miután ugyanis mindjárt a decretum elején kimondotta, hogy „ennek az országnak régi törvényeit és szokásait és bármily rendű országlakosoknak, úgy egyháziaknak, mint világiaknak jogait . . . korábbi mértékük és állapotuk szerint” vissza kell állítani¹⁷ s „a behozott ártalmas újításokat és szokásokat el kell törölni

Austriaeque et Stirie ducissa necnon marchionissa Moravia etc. „Per m. Weneslaum prepositum.” Fejér XI. 146. L. még u. o. 139, 141, 144. stb.)

¹² V. ö. Székfű Gyula: A magyar állam életrajza. II. kiadás. 123. sk.

¹³ Aeneas Silvius mondja: „Hungari enim eam (t. i. Erzsébetet) honorabant, quia et linguam sciebant et heres regni fuerat, Albertum autem propterea susceperant, quia vir eius esset, nec amabant Teutonicum, presertim Ungari sermonis nescium.” (I. h. 393. l.)

¹⁴ Maguk a rendek mondják: . . . cum his diebus novissimus invicissimus princeps et dominus, dominus Albertus, Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatiae, etc. rex dominus noster gratiosissimus, de quibusdam exteris suis ditionibus . . . ad hoc regnum suum Hungarie regrediendo, in hac civitate Budensi repausasset, tandem nobis, veluti sue serenitatis adventum et regressum magno desiderio prestolantibus, ad suam maiestatem undique et ex omnibus eiusdem regni sui partibus isthuc confluentibus et convenientibus” . . . L. a 15. jegyzetel.

¹⁵ „Ubi cum esset Buda (t. i. Albert), ingens clamor populi subortus est contra Teutonicos. Arreptis namque armis Hungari per civitatem grassabantur atque ubi Teutonicos reperiebant, illico trucidabant, tum et domos mercatorum expugnabant. Itaque fuit ingens timor omnibus Teutonicis. Rex in arce se tenebat trepidum et cum regina contendebat, que sic eum duxisset, barones quoque Hungari non satis fidebant populo.” Aeneas Sylvius tudósítása I. h. 393.

¹⁶ „ . . . inter alia, que cum sua celsitudine disponenda habebamus, decretum et constitutiones priorum regum Hungarie, suorum predecessorum ac huius regni consuetudines in certis punctis modo infrascripto moderari atque articulos infra in tenore litterarum ipsius domini regis limpide contentos et expressatos, a sua nobis concedi unanimiter postularamus maistate . . . ” mondják szintén a rendek. (Fejér XI. 243. sk.)

¹⁷ „Primo, quod antiquas leges et consuetudines huius regni et libertates regnicolarum, ecclesiasticorum et secularium, cuiuslibet status, ad priorem suum modum et statum, quantum de iure et cum honore eorundemque prelatorum et baronum ac regni nobilium consilio et auxilio possumus, reducemus, redintegrabimus, reformabimus et de cetero in eisdem manutenebimus et conservabimus.” Corpus iuris Hungarici 278 lap, ahol mint a törvény I. articulosa szerepel.

és ki kell írtani:¹⁸ a középkori curiális stílus hosszadalmasságával és ismétléseivel egymásután állást foglalt az idegeneknek az országos tisztségekben való részesedése s főképpen a pénzügyi és hadügyi kormányzat terén mutatkozó közösségek ellen.

Meg kellett ígérni a királynak: „... hogy országunkban — idegen és külső embereknek, bármily nemzetiségűek és nyelvűek legyenek is, nem fogunk tisztségeket adni. És várakat, erősségeket, határokat, birtokokat, hivatalokat, nagyobb egyházi javadalmakat, báróságokat, ispánságokat és akármilyen egyházi vagy világi méltóságokat sem fogunk akár ideiglenesen, akár állandóan, külföldieknek vagy idegeneknek adományozni, hanem csakis magyar embereknek. És hogy a főpapok meg bárók se tartsanak maguknak külföldi vagy idegen embereket.”¹⁹

„Továbbá a harmincadokról, kamaranyereségről, bányákról, bányajövedelmekről, pénzverésről, kamarákról és bármiféle tisztségekről, bérbeadás útján, vagy másképen bármi módon, a megállapodott szokás értelmében, szintén csak Magyarország koronájának alávetett, arra alkalmas emberek és nem külföldiek részére legyen szabad rendelkezési jogunk.”²⁰

„Országunk határainak megvédelmezésében és fenntartásában az országglakosok tanácsával fogunk élni.”²¹

¹⁸ Ugyanott 280. l., ahol mint 4. articulus szerepel.

¹⁹ „Item, quod alienigenis et forensibus, hominibus, cuiuscunque nationis et lingvæ existant, officia in ipso regno nostro non commitemus. Nec castra, fortalitia, metas, possessiones, honores, prelaturas, baronatus, comitatus vel quascunque ecclesiasticas vel seculares dignitates, ad tempus vel ad perpetuum, extraneis vel forensibus, nisi hominibus Hungaris conferemus. Quodque prelati et barones, homines extraneos vel forenses non conservent. (Corpus iuris 280. lap, 5. articulus.) Ugyanezt, bár más vonatkozásban, megismétlik a következő pontok: „Honores seculares, absque quolibet consilio, hominibus istius regni Hungarie et non advenis, liberum arbitrium conferendi et ab eisdem auferendi habeamus facultatem.” (Ugyanott 284. lapon, mint 15. articulus.) „Item honores et officia nostra illis regnicolis nostris Hungaris, quibus voluerimus, more ab antiquo consueto, iuxta huius regni nostri Hungarie consuetudinem conferemus.” (Ugyanott 290. lapon, mint 26. articulus.)

²⁰ „Item de tricesimis, lucro camere, montanis, urburis, cusionibus monetarum, caneris et quibuscunque officiolatibus in arendam administrative seu aliter quovis modo: similiter hominibus idoneis, corone Hungarie suppositis et non extraneis liberam disponendi facultatem more consueto habeamus.” Corpus iuris 280. lapon, mint 6. articulus. L. még u. o. a 9. és 11. articulusokat.

²¹ „In defensionibus et conservationibus metarum huius regni et confiniorum consiliis regnicolarum utemur.” Corpus iuris 284. l. 14. articulus. L. még u. o. a 3. articulus is. Hogy mindez szintén az idegen befolyás a birodalommal való hadügyi közösség ellen irányult, világosan mondja Aeneas Sylvio: „Exinde dicunt Hungari Teucris esse resistendum, qui totum regnum dilaniant. Albertus facturum se offert vocaturusque principes Alemannie aliosque Christianos, ut facilius expelli possint inimici. Dicunt Hungari satis esse virium in Hungaria, sed solum ordinem et caput deesse; quod si rex eat in bellum et ordo et caput erit; nec vocandos esse extraneos, ubi domestici per se satis possunt. Hoc autem faciebant, quia timebant in eorum regno nimis crescere Teutonicos.” (Fejér: Cod. dipl. XI. 392—393.)

Végül pedig, mivel minden bajnak végső oka a király gyakori távolléte volt, most már a törvény szentségével kötelezték az uralkodót arra, amit különben már két ízben, magyar királlyá történt koronázása alkalmával és a német trón elfoglalásakor is megígért, hogy lakhelyét, más királyok szokása szerint, itt Magyarországon fogja felütni és állandóan itt tartani: „Item, quod habitationem nostram hic in Hungaria, more aliorum regum faciemus et continuabimus.“²²

Mindezen intézkedések által a fejsze az addigi német-magyar personális unió gyökereire vettetett, sőt annak kimondásával, hogy a király leányait csak az ország tanácsa szerint adhatja férjhez²³: hasonló államkapcsolatoknak még a jövőben való létrejötte ellen is óvás tétel. Mielőtt azonban Albert ígéreteinek őszinteségét — aminek különben bizonyos jelek ellene mutatnak²⁴ — bebizonyíthatta volna: 1439 év őzén, rövid másfélévnyi uralma után, éppen mikor a török harctérről visszatérve Ausztriába akart vonulni,²⁵ váratlanul meghalt s így az a saajátóság

²² Corpus iuris 288. lap, 22. articulus.

²³ „De maritacione filiarum nostrarum agemus cum consilio prelatorum et baronum ac nobilium regni nostri Hungarie, nec non cognatorum et proximorum atque subditorum regnorum et ducatum nostrorum.“ Corpus iuris 288. lap, 20. articulus.

²⁴ Albert ugyanis az országgyűlés forradalmi hangulata lecsillapodván, engedékenységét csakhamar megbánta s ámbár a decretumot a rendek kívánsága szerint expedíaltatta (több ma is meglévő példányai közül kettő található az Országos Levéltár törvénygyűjteményében, az egyik Hont megyének címezve), mégis utólag biztosítékot követelt tőlük, hogy a jövőben hasonló dolgokkal nem fognak előállni. Így jött létre, éspedig a törvénynél egy nappal későbbi dátummal az a különös közjogi irat, amelyben a Budán összegyűlt rendek, mint az egész ország képviselői (Nos prelati, proceres et nobiles, nunc in hac civitate Budensi constituti, totum regni Hungarie corpus representantes, notificamus per hec scripta, quibus incumbit universis), a királyi decretum létrejöttét elmondván (innen vettük az országgyűlés lefolyására vonatkozó adatainkat) és azt szórul-szóra (Albertus Dei gratia Romanorum rex semper augustus etc. . . . Datum Bude feria sexta proxima ante festum Sancte Trinitatis anno domini millesimo quadringentesimo trigesimo nono“ = 1439. május 29.) átirván: ígérük „de cetero et per amplius ullo unquam tempore, ipsos dominum nostrum regem et dominam reginam per quarumcunque novarum adinventionum leges preter premissas illo modo, quo supra per preallegatum dominum nostrum regem concessas, quam etiam alias antiquas bonas consuetudines atque leges nobis dare petendas inquietare aut qualescunque imposterum concessiones, que se ultra premissorum contenta protenderent, nobis tradi seu in consuetudinem et legem adscribi nolle nec debere . . . Harum nostrarum litterarum, quibus sigilla nostra appensa sunt, vigore et testimonio mediante. Datum Bude prescripto sabbatho proximo ante dictum festum Sancte Trinitatis, anno domini millesimo quadringentesimo trigesimo nono.“ = 1439. május 30. (Fejér Cod. dipl. XI. 243 skk. M. G. Kovachich: Vestigia comitorum apud Hungaros, Budae 1790. 225. skk., aki azonban (miként Fejér is) nem véve észre a két oklevél dátuma közti különbséget, az egészet helytelenül értelmezte.)

²⁵ Aeneas Sylvius szerint: „Ipse Albertus indignatus animo reverti Viennam statuerat ac congregato exercitu Ungarorum ulcisci perfidiam.“ Fejér i. h. 393. l.

közjogi viszony, mely a Német Birodalmat és Magyarországot, egy év hiján három évtizeden keresztül egybekötötte, éppolyan hirtelen, mint ahogy létrejött, magától megszűnt. A két állam ugyan, több mint egy század mulva, ismét találkozott egy közös közjogi concepciónban, ekkor azonban már egy harmadik tényezőt, a kis osztrák főhercegségből kinőtt új monarchián volt a hangsúly, amely mellett úgy a Német Birodalomnak, mint Magyarországnak — csak másodrendű szerep jutott.

Szilágyi Loránd.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár